

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Rozvod a jeho dopad na socializaci dětí

Divorce and its impact on the socialization of children

Vedoucí práce:

PaeDr. Mgr. Hana Žáčková

Autor:

Anna Kamarýtová

2011

Poděkování

Děkuji paní PaedDr. Mgr. Haně Žáčkové za odborné vedení mé bakalářské práce, za čas strávený při konzultacích a za cenné rady a připomínky.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Rozvod a jeho dopad na socializaci dětí napsala samostatně, s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 4. dubna 2011

Anna Kamarytová

Anotace

V této své bakalářské práci se zabývám tématem rozvodu a jeho dopadem na socializaci dětí, s cílem zjistit, nakolik rozvod ovlivňuje tyto děti a jejich následný život. V prvních kapitolách se věnuji rodině, rozebírám její funkce, strukturu a význam. Poté se přes definici manželství dostávám k samotnému tématu rozvodu, u kterého se snažím zachytit všechny důležité aspekty a momenty s ním spojené. V několika dalších kapitolách se snažím popsat, jaký dopad může rozvod mít na psychiku dětí, a v souvislosti s tím se zabývám i možnostmi psychoterapie. Závěrečná kapitola a celá praktická část bakalářské práce je věnována roli školy a třídním učitelům při práci se žáky z rozvedených rodin. Součástí praktické části je kvantitativní průzkum uskutečněný metodou dotazníků.

Klíčová slova

Klíčová slova: Rodina, rozvod, střídavá péče, syndrom zavrženého rodiče, sociálně právní ochrana dětí, děti školního věku, socializace dětí, agresivita, psychoterapie, role školy.

Annotation

In my bachelor thesis I deal with the topic concerning a divorce and its impact on the socialization of children, with aim to find out how much the divorce influence them and their life. In first chapters I pay attention to a family, trying to analyze its functions, structure and an importance. Then I go through the definition of marriage and afterwards I finally get to the subject matter –a divorce, at which I try to pick up all important aspects and moments connected to it. In the next few chapters I try to describe what impact can divorce have on a children psyche, and with relation to it I am concerned with possibilities of psychotherapies. The last chapter and the whole practical part of my bachelor thesis is devoted to the role of school mainly teachers while working with children from divorced families. There is a quantitative survey based on a questionnaire method.

Key words

A Family, a divorce, an alternating care, the parental alienation syndrome, a social law children protection, school age children, children socialization, an aggressiveness, a psychotherapy, the role of school.

Obsah:

Úvod.....	7
I. Teoretická část.....	8
1. Rodina.....	8
1.2 Vnitřní struktura rodiny.....	9
1.3 Funkce rodiny.....	9
1.4 Rodina podle úrovně plnění funkcí	10
2. Manželství.....	12
2.1 Manželství dnešní doby.....	12
3. Rozvod.....	14
3.1 Rozvodové role.....	14
3.2 Typy rozvodů.....	15
3.3 Rozvod jako proces.....	16
3.3.1 Emoční rozvod.....	17
3.4 Rozvod – příčiny a dopady.....	17
3.4.1 Ekonomická situace.....	18
3.5 Postavení dítěte v rozvodu a po něm.....	18
3.6 Syndrom zavrženého rodiče.....	20
3.6.1 Bránění ve styku s jedním rodičem.....	21
3.7 Rozvodovost.....	22
3.8 Možnosti rozvodů.....	23
3.8.1 Vyživovací povinnost po rozvodu.....	24
3.9 Úprava poměrů výchovy po rozvodu.....	25
3.9.1 Výhradní péče.....	25
3.9.2 Střídavá péče.....	26
3.9.3 Společná výchova.....	27
4. Úloha orgánu sociálně právní ochrany dětí v rozvodové a porozvodové situaci.....	28
4.1 Kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů.....	29

5. Význam otce ve výchově dětí.....	30
6. Nové rozšířené rodiny.....	31
7. Vliv rozvodu na psychiku a zdraví dítěte.....	32
8. Deprese u dětí.....	36
8.1 Příčiny vzniku deprese.....	36
8.2 Projevy deprese.....	36
9. Agresivita.....	38
9.1 Šikana.....	38
9.2 Delikvence.....	38
9.2.1 Poruchy chování.....	39
9.3 Kriminalita.....	40
9.4 Autoagrese.....	41
9.4.1 Suicidita.....	41
9.4.2 Emo styl.....	41
9.4.3 Poruchy příjmu potravy.....	42
10. Psychoterapie u dětí.....	43
11. Dítě, rozvod a škola.....	46
II. Praktická část	47
12. Průzkum.....	47
12.1 Dotazníkové šetření.....	47
12.1.1 Administrace.....	47
12.1.2 Hypotézy.....	48
12.1.3 Vzorek respondentů.....	48
12.1.4 Hodnocení dotazníkového šetření... ..	48
12.2 Přehled výsledků a jejich interpretace.....	49
12.3 Vyhodnocení hypotéz.....	58
12.4 Závěr z průzkum.....	59
Závěr	60

Úvod

Rozvod manželství a rozpad rodiny patří k poměrně častému jevu dnešní společnosti. Náročná rozvodová situace pak často mívá velice negativní dopad nejen na její přímé účastníky tj. rodiče a děti, ale dotýká se i členů širší rodiny. Dochází k přetrhání vztahů, ruší se vědomí návaznosti života, dotýká se podstaty lidské identity. Období rozvodu je naplněno stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to také období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život. Rozvod, separace rodičů je velmi traumatizující událost, s níž se dítě může setkat, a tak není divu, že u těchto dětí je několikanásobně vyšší pravděpodobnost výskytu emočních potíží a problémů s chováním než u běžné populace. Emoční potíže mají pak dopad na školní výkonnost dětí, což zaznamenávají nezřídka jejich vyučující.

Toto téma bakalářské práce jsem si vybrala právě z toho důvodu, že v dnešní společnosti má mnoho dětí své zkušenosti s rozvodem. A tak jsem si položila otázku, jaký dopad může rozvod na děti mít, jak děti vnímají celou tuto situaci, jaké jsou jejich reakce, emoce, jak se tato jejich negativní zkušenost může projevit ve vnímání sebe sama, svých nejbližších, a jakým způsobem se mění jejich pohled na okolní svět. A také, jestli tato jejich zkušenost s rozvodem má nějaký dopad na jejich socializaci ve společnosti, na niž do značné míry závisí i to, jaké místo ve světě tyto děti v budoucnu zaujmou. K zabývání se tímto problémem mě také motivovala skutečnost, že rozvod rodičů potkal i mě, a to v období mladšího školního věku, a domnívám se, že si některé jeho následky nesu v životě s sebou.

V teoretické části práce se nejprve za pomoci dostupné literatury věnuji otázkám rodiny a manželství. Dalším tématem je samotný rozvod a jeho okolnosti. Zajímám se zde také o orgány sociálně právní ochrany dětí, možnostech v úpravě porozvodové péče o děti, a o chování a pocity dětí v souvislosti s rozvodem. Krátce pak také pojednávám o možnostech psychoterapie. Celkově se však snažím zaměřit na možné problémové oblasti v socializaci těchto dětí, které si rozvodem rodičů prošly. V závěrečné kapitole se pak zabývám tím, jakou roli může mít škola pro své žáky, kteří si prošli rozvodovou situací svých rodičů.

Vzhledem k tomu, že podstatná část socializace dítěte probíhá ve škole, rozhodla jsem se, že v praktické části se budu věnovat kvantitativnímu průzkumu (formou dotazníků), který bude určený třídním učitelům a jehož cílem bude zjistit, nakolik jsou třídní učitelé informováni o rodinných vztazích svých žáků, nakolik jsou schopni si uvědomit, jaký dopad může mít rozvod na chování a výkon žáků ve škole, a nakolik jsou schopni či ochotni těmto svým žákům pomoci se s krizovou situací, kterou rozvod přináší, vyrovnat.

I. Teoretická část

1. Rodina

Jednoznačná definice pojmu rodina je velmi problematická a to z toho důvodu, že různé oblasti psychologie přistupují k tomuto pojmu rozdílně (Černá, 2001). Podle Psychologického slovníku lze pojem rodina definovat jako společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí. Psychologický slovník také rozlišuje rodinu na nukleární a širší. Nukleární rodina zahrnuje pouze otce, matku a děti. Zatímco součástí širší rodiny je i další příbuzenstvo např. prarodiče, strýcové, tety, sestřenice, bratřenci, kteří tvoří tzv. širší rodinnou síť (Hartl, 1993).

Matějček uvádí, že představa rodiny jako systému, jak je rodina často popisována, se zakládá na dobře ověřeném poznatku, kdy prvky neboli elementy systému netvoří lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných vztazích a vzájemné součinnosti. Systém je tedy něco víc než pouhý součet prvků. Má svůj vývoj, svou vnitřní dynamiku. Proto rodinu nepoznáváme jen ze znalosti jejich jednotlivých členů, neboť chování každého ovlivňuje všechny ostatní. Do rodinného systému vstupuje více členů, je tedy pravděpodobné, že se budou vytvářet dílčí systémy, tedy podsystémy. Podsystém tvoří např. oba rodiče, babička s dědečkem, matka s dcerou, otec se synem, nebo matka ve spojení se svou matkou vůči všem ostatním. Na rodinu dále působí i přátelé, sousedi a ostatní, kteří jsou s rodinou ve styku. Ovšem existují ještě širší společenské kruhy, které mají na rodinu vliv. Sem patří například zaměstnavatelé, škola a společenské instituce, jako jsou zákony, zvyky, tradice, etiketa, hodnoty, předsudky atd. A porucha v jednom prvku podsystému, v jedné části systému, se nutně projeví ve funkci celku (Matějček, 1994).

Rodina je základní stavební jednotkou společnosti, v níž dochází k přípravě lidského jedince na život v širším společenském celku a k uskutečňování většiny základních potřeb člověka. Ve výkonu svých přirozených funkcí není role rodiny plně nahraditelná žádným jiným subjektem, ani co do formy, ani co do naplnění účelu těchto funkcí (Matoušek, 2005).

Z hlediska socializace je rodina pro dítě skupinou nejdůležitější. Podle Teyschla a Bruneckého má rodina zajistit dítěti vědomí bezpečnosti, rodičovské náklonnosti a lásky, což jsou nejdůležitější činitelé v rozvoji jeho citového života. V rodině dítě získává první poznatky o okolním světě, setkává se zde s první autoritou, s určitými omezeními, ovšem se tu také uskutečňuje první stupeň socializace. A velice zde záleží na tom, jaký poměr se vytvoří mezi dítětem a rodiči, protože od toho se pak bude odvíjet i jeho poměr k ostatním lidem, k lidské společnosti (Teyschl, Brunecký, 1973).

1.2 Vnitřní struktura rodiny

Život v rodině se pohybuje mezi pólem sdílení a pólem soukromí. Jednotlivci se spojují proto, aby dělali závažná rozhodnutí, aby pěstovali společný zájem, nebo aby se definovali jako jedna generace vůči jiné generaci.

Má-li být rodina funkční, musí být hranice všech subsystémů jasné a za jasných podmínek překročitelné. Nefunkční hranice je charakterizována buď jako difúzní (nejasná) nebo jako rigidní (nepropustná). Při nejasné hranici všichni mluví do všeho, ale nic se nerozhodne, nikdo není za nic odpovědný. Nepropustná hranice naopak znemožňuje komunikaci mezi podsystémy, štěpí rodinu na soupeřící nebo ignorující frakce. Jako příklad nefunkční hranice je tzv. rodičovské dítě. Obvykle jím je nejstarší dítě, které zastává rodičovskou autoritu. Problémy vznikají tehdy, když je dítěti přidělena rodičovská odpovědnost trvale, a přitom přesahuje jeho možnosti (Matoušek, 1993).

1.3 Funkce rodiny

Základní funkce rodiny se mění v závislosti na společenských změnách a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř rodiny. K popisu jednotlivých funkcí jsem vycházela především z práce B. Krause (Kraus, 2008), jehož zpracování funkcí rodiny považuji za velice přehledné a plné zajímavých postřehů z dnešních rodin.

1. Funkce biologicko-reprodukční: vztah muže a ženy v ní nacházejí svůj vlastní biologický smysl a nový jedinec svou genetickou výbavu. Součástí této funkce nespočívá pouze v plození dětí, ale také v naplnění člověka po hlubším intimním sdílení, jenž výlučný vztah mezi mužem a ženou nabízí.

Ačkoli podstata této funkce se nemění, podle současného trendu ve většině vyspělých zemí je dítě často vnímáno jako překážka v profesním růstu a vlastní seberealizaci obou rodičů a v rodinách s nižšími příjmy pak také jako přepych. V posledních letech proto v těchto zemích byl pozorován úbytek dětí. Stále více partnerů plánuje pouze jedináčka, a dokonce přibývá případů, kdy mladí lidé vůbec neuvažují o tom, že by přivedli na svět dítě. Ženy se také stávají matkami v pozdějším věku, než to bylo obvyklé dříve.

2. Funkce sociálně-ekonomická: jde o zabezpečení potřebných podmínek života, uspokojování materiálních potřeb členů rodiny. Rodina se stala spíše spotřební, konzumní jednotkou, což na jedné straně umožňuje intenzivnější mezilidské vztahy, ale na straně druhé zvyšuje závislost rodiny na státu a jeho ekonomice, takže stát a trh může lépe manipulovat a intervenovat do ní např. prostřednictvím masmédií – reklamy atp.

3. Funkce socializačně-výchovná: rodina poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě. Funguje jako regulátor nežádoucích činností. Děti si z rodiny odnáší představu o vlastní důstojnosti, sebehodnocení a hodnotě druhých, o manželství a rodině, o hodnotách, ale také profesní zaměření. Rodina je tedy velice důležitá pro rozvoj jedince a jeho socializaci.

Rodina je institucí, která zprostředkovává dějinnou kontinuitu, předává sociální tradice v podobě vzorců chování, formuje názory, postoje, hodnotové orientace a jednotliví její členové jsou propojeni vzájemnou solidaritou (Tutterová, 1990).

Nezřídka se také stává, že rodina přesouvá odpovědnost za výchovu na školu a očekává, že profesionální přístup učitelů napraví i chyby, jichž se ve svých výchovných přístupech dopouští. Tyto chyby jsou způsobeny různými nevhodnými přístupy (styly) ve výchově např. – od velmi liberálního (dítěti je vše dovoleno) až po autoritativní (dítě musí plnit strohé příkazy). Za optimální je možno považovat přístup demokratický, založený více na vztahu partnerství a připouštějící diskuzi.

4. funkce ochranná (zaopatřovací, pečovatelská): tato funkce spočívá v zajišťování životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) nejen dětí, ale všech členů rodiny. Jestliže před r. 1989 přejímal u nás tuto funkci zčásti stát (důchodové, nemocenské pojištění, domovy důchodců, léčebny pro dlouhodobě nemocné, ozdravovny, povinné preventivní prohlídky, očkování ap.), po r. 1990 je rodina znovu na této funkci více zainteresována a očekává se od ní větší spoluúčast na jejím plnění (např. pacienti jsou z nemocnic propouštěni do domácího ošetřování dříve než v minulosti, některé léčebny, ozdravovny zanikají, pacient má vyšší finanční spoluúčast na zdravotní péči).

5. Funkce emocionální: aby byla tato funkce splněna, pak je velice důležité vytvořit dítěti citově stabilní zázemí, v němž by dítě mělo pocit bezpečí. Rodina by měla být schopná poskytnout všem svým členům uspokojení potřeby podpory, pomoci a přijetí, potřeby společných rituálů, společných plánů apod. Z emocionality, která značně ovlivňuje kohezi rodiny, vyplývá také zájem o dítě a snaha o zajištění jeho plného rozvoje.

Tato funkce patří dosud převážně do sféry působení ženy jako matky a symbolu domova, ale pro úplnost a celost je muž-otec nepostradatelný. Stabilní partnerský vztah rodičů je základní zdroj soudržnosti rodiny a jistoty dítěte o lásce rodičů. Uspokojováním emocionálních potřeb dítěte utvářejí oba rodiče podstatným způsobem důvěryhodnost světa pro dítě. A pokud jeden z rodičů chybí, tak to často způsobuje trhliny ve zdravém psychickém vývoji dítěte. Proto je velmi důležité, aby byla rodina úplná. Důležitá je přítomnost všech členů, aby se plnily její uvedené funkce. A pokud je rozpad rodiny neodvratitelný, je třeba udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni, aby zůstalo zachováno co nejvíce z výše zmiňovaných funkcí (Černá, 2001).

6. Rekreační, relaxační, zábava: aktivity tohoto typu se týkají všech členů rodiny, ale pro děti mají význam největší. Jak rodina plní tuto funkci, se projeví například v tom, do jaké míry tráví všichni

členové rodiny pohromadě svůj volný čas, jakým zájmovým činnostem se věnují, jakým způsobem tráví dovolené apod. B. Kraus také zmiňuje, že právě tato funkce je v současné rodině posílená a velice důležitá pro zachování funkčnosti celé rodiny (Kraus, 2008).

1.4 Rodina podle úrovně plnění funkcí

Podle toho, jak je rodina schopná plnit své funkce, můžeme rozdělit rodinu na funkční, dysfunkční a afunkční (Kraus, 2008). Ovšem je třeba mít na paměti, že každá rodina a manželství je něco neopakovatelného, a tedy co je žádoucí a funkční pro jednu rodinu a manželství, může být nepřiměřené a nevhodné pro rodinu jinou, stejně tak, jako je jedinečná každá osobnost (Plaňava, 2000).

Funkční rodina: ve funkční rodině jsou uspokojovány potřeby dítěte vedoucí k jeho dobrému vývoji, rodina je tedy ku prospěchu dítěte. Dítě je vychováváno oběma rodiči, učí se tak mužskému či ženskému způsobu chování, přejímá životní hodnoty i životní styl svých rodičů. Získává také obraz manželského soužití i obraz svého budoucího partnera. Děti se seznamují s prací v domácnosti, poznávají hodnotu peněz apod. Tato rodina je schopná vytvořit prostředí citově příznivé, stálé, vřelé a přijímající a plnit tak základní potřeby k tomu, aby se dítě vyvíjelo v osobnost zdravou a společensky užitečnou.

Tedy podle úrovně, kterou zažíváme v celém svém rodinném společenství, si vytváříme jistotu svou, tedy sebe-jistotu a sebe-vědomí. A čím kladnější mínění o sobě dítě má, tím je větší pravděpodobnost jeho dalšího pozitivního vývoje (Matějček, 1994).

Dysfunkční rodina: tato rodina se vyznačuje dysfunkčními procesy a stavy, kdy lidé strádají, manželství i rodina jsou v ohrožení, soužití přestává či už přestalo plnit své poslání. To znamená, že se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí (Matějček, 1994). Velmi často je však zapotřebí při práci s rodinou cílené terapie, která by měla být dlouhodobější (trvá cca 1 rok) a intenzivnější.

Afunkční rodin: v této rodině se vyskytují poruchy tak velkého rázu, že rodina přestává plnit své funkce a dítěti (či dalším členům) závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Často zde dochází k psychickému i fyzickému týrání a je tedy velice nutný zásah zvenčí. Rodiče pak bývají zbaveni své výchovné funkce o své děti, a pak jim jsou odebrána i práva rodičovská. Dítě je tedy odebráno svým rodičům a je dáno do náhradní péče.

2. Manželství

„Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem – sňatkem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“ (Zákon o rodině, 1963 Sb., §1, odst. 1., 2.)

Matoušek (Matouše, 2005) popisuje manželství jako soustavu smluv, jichž si sami manželé nemusí být vědomi. Povaha a síla těchto vazeb se jim mnohdy zjeví až v okamžiku, kdy se začnou manželé rozvádět. Tyto smlouvy (vazby) spojují nejen manžele mezi sebou, ale i členy široké rodiny, kteří jsou zváni na svatbu, tedy zahrnuti do smlouvy. Od široké rodiny se očekává solidarita či pomoc ve stáří. Manželství je také smlouvou mezi občany a státem, který manželství podporuje sociální politikou. Mimo jiné je také smlouvou s přírodou, s geny a v neposlední řadě je manželství také hospodářskou jednotkou. To znamená, že manželé od sebe očekávají ekonomickou podporu a bezvýhradnou solidaritu, pokud jde o přístup ke zdrojům. A proto rozvod skoro vždy znamená zchudnutí pro obě strany.

I manželé a jejich děti mají mezi sebou další nepsané smlouvy. Pro jejich správný vývoj potřebují domov jako privilegovaný prostor určený pro společná setkávání a místa pro svoje osobní soukromí. V manželství je také důležité to, že partner v nás podporuje generovou totožnost. K vývoji své generové totožnosti potřebujeme i láskyplného rodiče opačného pohlaví. I ten může selhat, může být nedostupný nebo nás jeho chování může zraňovat.

Pojem gender - poukazuje na to, jaká je mužská a ženská identita různorodě prožívána a konstruována, jaká očekávání se k ní pojí, jaké má mužství a ženství role. Tedy gender je jedním z nejvýznamnějších znaků naší identity (Gjuričová, Kubička, 2009).

2.1 Manželství dnešní doby

O manželství dnešní doby lze říci, že se více než kdy dříve zakládá na lásce – či lépe řečeno, na tom, co mladí lidé za lásku považují. Dnes už se vyskytuje jen málokdy manželství z rozumu, z hospodářské nutnosti nebo jako základ pracovního společenství. V dnešní době se v podstatě splnil romantický ideál lidstva, kdy se lidé žení a vdávají z lásky. Avšak mnoho manželství založených na lásce se bez lásky rozpadá, a to bohužel většinou velmi brzy, kdy děti jsou ještě malé a kdy se tvoří základy pro zdravý vývoj jejich osobnosti (Matějček 1994).

Uchování manželství, stability vztahu již není hlavní starostí. Za důležitější se dnes považuje citové uspokojení a sexuální vztahy. Lidé dnes nečekají, že věci budou mít dlouhodobé trvání – platí to o práci, majetku, a ke škodě ke zúčastněným dětem, často i o manželství. Dnes jsou manželství a

partnerství uzavírána s vědomím, že je lze snadno ukončit. Soužití bez svatby je dnes společensky přijatelné (Smith, 2004).

Snad každý jedinec vstupuje do manželství s očekáváními, jež bývají často nevědomá. Tato očekávání jsou podmíněna zkušenostmi z orientační rodiny (= rodina, v níž se jedinec narodil a byl vychováván) a mají podstatný dopad na rodinu prokreační (= nová rodina, kterou jedinec zakládá novým manželstvím). Nevědomá očekávání jsou formulována hlavně tím, jestli jedinec vyrůstal v rodině spíše funkční či dysfunkční. Důležitou roli hraje i pořadí v sourozenecké řadě. Nejstarší sourozenci očekávají podřízenost, nejmladší očekávají vedení. Když je člověk konfrontován s chováním, na něž je ze sourozeneckého vztahu zvyklý, bude spokojenější, než když se musí přizpůsobovat roli, kterou u protějšku nemá zažitou. Největší těžkosti mívají manželé, kteří jsou oba nejmladší sourozenci – oba očekávají vedení a oba na sebe neochotně berou odpovědnost (Matoušek, 2005).

Velice zajímavý výzkum Tutterové a kol. (Tutterová a kol. 1990) zjišťoval, co mladí lidé považují za tzv. „stabilizátory“ manželství. Nejčastěji byly uváděny: osobní zralost manželů, kamarádský vztah, společné vykonávání domácích prací, vzájemné ústupy, respektování, pochopení, důvěra a pomoc, otevřenost, upřímnost, láska, děti, společné zájmy, sexuální shoda, finanční zabezpečení, trpělivost, humor.

Dalším a velice výrazným znakem dnešního manželství, nebo spíše dnešní rodiny je to, že v posledních několika letech se u nás rozšířil trend nesezdaného soužití. Jedná se mnohdy o cílevědomé rozhodnutí nežít spolu jako manželé, protože je v takovém to počínání spatřována ekonomická výhodnost. Protože „osamělé“ matky s dítětem jsou na tom z hlediska sociálních dávek zpravidla výhodněji než žena vdaná. Na tento paradox této právní úpravy sociálních dávek bylo již vícekrát poukázáno. Pokud spolu nesezdání manželé žijí, mají společný majetek, mají spolu děti a společně bydlí, musí v souvislosti s ukončením vztahu řešit obdobné otázky jako manželé, samozřejmě s výjimkou rozvodu (Holub in Smith, 2004).

3. Rozvod

Rozhodnutí o rozvodu není lehké, většinou dochází k takovému rozhodnutí až po dlouhých úvahách. Protože člověk investuje do manželství citovou energii, velkou část svého já a proto není lehké se toho vzdát a začít nový život.

Všichni si do svého vztahu přinášíme jisté zkušenosti z dětství, ať už opakujeme zažité modely, nebo se je naopak snažíme neopakovat, nebo chceme naplnit potřeby, které nebyly v dětství uspokojeny. A tak se manželství může někdy stát pokusem o řešení problémů pramenících v dětství. Poměrně běžné je, že jeden z partnerů pocítuje silnou potřebu láskyplného vztahu, a v důsledku toho vidí partnera takového, jakého ho potřebuje vidět, nikoli takového, jaký je ve skutečnosti. Takové páry vstupují do manželství a stávají se rodiči, aniž by se navzájem znali a vkládají do vztahu nerealistická očekávání. A jak už jsem zmínila v předcházející kapitole, tak je více faktorů, které vedou manžele k rozvodovému soudu a nerealistická očekávání jsou právě jedny z těch nejčastějších (Smith, 2004).

3.1 Rozvodové role

Jakmile je zřetelné, že jeden z manželů rozvodový úmysl má, začnou se profilovat rozvodové role. Mezi základní dva typy rozvodových rolí patří **symetrická**, kdy obě strany dělají podobné kroky. Druhým typem je role **komplementární**, kdy se jeden z partnerů projevuje nezávisle, odpoutává se, zatím co druhá strana se projevuje závisle, zkouší strategie připoutávání a je frustrován, protože nepřináší kýžený výsledek. Komplementární konstelace rolí je mnohem častější (Matoušek 2005).

Rozvod ovšem přináší velkou psychickou zátěž oběma partnerům, tedy toho, kdo iniciuje rozvod i toho kdo je „opuštěn“. Nutí to jedince k tomu, aby předefinoval svou minulost, svou životní historii a význam událostí, které v minulosti prožil. Znamená to i nutnost najít si nový sociální svět, v němž bude žít a kde si vybuduje i novou identitu, která již nebude založena na tom, že je partnerem a manželem. Dochází i ke změně vztahu mezi přáteli a blízkými, bývá nutností přeorganizovat vztahy s dětmi, někdy je třeba změnit bydlení, zaměstnání, nalézt nový řád, jenž už není založen na existenci rodiny a druhé osoby, která o nás věděla více, než kdokoli jiný. Vzhledem k tomu, že je člověk v takovéto situaci donucen objevit nové zdroje své osobní identity, můžeme pak říci, že se takový to jedinec stává úplně jiným člověkem (Lengerová, 1992).

3.2 Typy rozvodů

Každý rozvod je pokaždé trochu jiný a proto se zde zmíním o jednotlivých typech rozvodů, jak se o nich zmiňuje ve své práci O. Matoušek (Matoušek, 2005):

1. Jako první uvádí typ rozvodu, kdy jeden z partnerů opustí toho druhého, **aniž by byla navázána silnější vazba** a rozvod většinou nevyvolá intenzivní emoční reakce. Vyskytuje se často u mladých lidí, kteří uzavřeli manželství pod tlakem např. těhotenství či traumatu z předcházejícího rozchodu či rozvodu.

2. Poměrně **brzy po uzavření sňatku** dochází k vyústění prvních krizí, které jsou spojeny s nároky rodinného života a péče o dítě. Tehdy může být dvojice zaskočena požadavky na soužití. Mnoho manželství selže v době, kdy je žena těhotná nebo během prvních měsíců života dítěte. Narození prvního dítěte je často nejvýraznější změna, jakou manželský (partnerský) vztah prodělá – k příjemným pocitům pýchy a radosti se může přimísit negativní žárlivost. Někteří otcové se jen těžko vyrovnávají s tím, že se jim již žena nevěnuje tolik jako dřív, navíc někdy pocítují neschopnost pomoci ženě s plačícím dítětem – až do té míry, že opustí rodinu. I z toho důvodu je velice důležité mít v těchto chvílích nablízku širší rodinou síť a přátele (Smith, 2004).

3. Odmítnutí partnera, protože se u něj **projevily předtím málo zřetelné rysy**. Ty se projeví až po určité době manželství, že partner je např. alkoholik, žárlivec, patologický hráč, chová se násilně, neprojevuje dostatek vřelosti, nemá zájem o děti atp. Odmítnutí partnera je vždy výsledkem interakce, tedy toho, jak je chování jednoho z manželů interpretováno druhým manželem.

4. V době, kdy děti dospěly a odchází mimo domov, tak často dochází mezi manžely k vyčerpání vztahu, toto stadium vývoje rodiny se pak označuje jako „**prázdné hnízdo**“. Jedná se o typ rozvodu promítající se do tzv. druhé rozvodové vlny. Manželé si pak musejí najít nový životní program, a to se jim nedaří. Vstupují do druhé poloviny svého života a jejich možnosti znovu založit rodinu jsou omezeny již mnoha faktory (např. profesní a vztahové vazby, které si vytvořili; zdravotní stav). Reakce dětí na rozvod v těchto případech již nebývá ústředním tématem odborné pomoci (Matoušek, 2005).

3.3 Rozvod jako proces

Mnoho autorů se shoduje na tom, že rozvod jako proces prochází několika stádii – etapami, jenž přinášejí svá specifika. Podle mého názoru tyto etapy přehledně zpracoval I. Plaňava (2000), proto budu v následujícím popisu jednotlivých etap vycházet právě z jeho schématu.

1. etapa: jde o období, kdy oba partneři bilancují, rozhodují se, zda se ještě mají pokusit o zachování vztahu, anebo jestli je lepší se skutečně natrvalo rozejít. Toto období se často neobejde bez hádek, nebo se partneři sobě navzájem vyhýbají, tráví volno odděleně a z jedné či z obou stran může být sabotována manželská solidarita. Pokud však manželé pojmu úmysl pokusit se svůj vztah spravit a naplánují si např. společnou dovolenou, tak dojde k intenzivnějšímu kontaktu, ale nové projekty náročné na spolupráci ve většině případů ukáží vztahové problémy ještě zřetelněji. A tak výsledkem bývá větší distance obou partnerů nebo eskalace konfliktů.

O. Matoušek tuto etapu rozvodu výstižně pojmenoval jako období ambivalence (Matoušek, 1993).

2. etapa: rozvodové rozhodování a rozhodnutí, kdy již převažují negativní kognitivně-emoční bilancování manželství. Jeden nebo oba partneři prožívají a reflektují manželství jako neúnosné, strastiplné, a tudíž oba usilují o změnu, přičemž každý z nich může mít na mysli jinou změnu. V této etapě můžeme pozorovat zahrnování okolí do procesu rozhodování.

3. etapa: je to etapa, v níž dochází k rozvodovému jednání-navázání kontaktu s advokátem, návrh na rozvod k soudu. V této etapě je většinou i zvyšován tlak na dítě, způsobené např. manévrováním jednoho z rodičů, který se snaží získat dítě na svou stranu.

Wallerstein a Blakeslee (in Eliot, 2002) shrnují první tři etapy rozvodu pod tzv. fázi akutní. Jedná se o emočně nabitou fázi s napjatým konfliktem mezi rodiči, kdy se u jednoho, či obou můžou vyskytnout deprese, někdy až sebevražedné myšlenky. Tato fáze je relativně krátká, ale může trvat i několik let, pokud pár uvízne v řetězci právních sporů, vzájemného obviňování či v zoufalých snahách dát vztah opět dohromady.

4. etapa: Po překonání porozvodového traumatu doprovázeného často pocity samoty, tendencemi rychle si najít nový vztah, jen aby nezůstal sám, pozvolna dochází k dokončení manželské separace a utváření porozvodového životního stylu a jedinec již je případně schopen navázat vztah nový.

3.3.1 Emoční rozvod

Emoční rozvod u většiny lidí trvá jeden až tři roky. To, že došlo k dokončení emočního rozvodu, se pozná podle toho, že zcela zmizí časté výkyvy nálad, člověk se již obejde bez prostředků, jimiž si během rozvodu pomáhal (např. léky, alkohol, přejídání atp.). Člověk se do jisté míry vrací ke způsobu života a k zájmům, které měl dříve. Negeneralizuje opačné pohlaví podle zraňujících zkušeností s bývalým partnerem, začne si dělat plány do budoucna. I když k těmto změnám dojde, rozvodový „psychický úraz“ dobíhá dál. Pro některé lidi (zvláště starší) jde o trauma tak velké, že pod jeho vlivem žijí až do smrti. Nejdelší odhady uvádějí, že se z rozvodu stává netraumatická vzpomínka v průměru až po sedmi letech (Matoušek, 1993).

3.4 Rozvod – příčiny a dopady

V této kapitole se budu podrobněji zabývat rozvodem - jeho příčinami, často uváděnými důvody. A v následující podkapitole také uvedu, jaký dopad má rozvod na ekonomickou situaci rozvedených rodičů.

I dnes lze říci, že postavení mužů a žen v manželství není stejné. Stále se předpokládá, že úkolem muže je zabezpečit rodinu, zatím co žena se stará o děti, o domácnost a příliš se jí netoleruje (ve srovnání s muži), když se chce věnovat svým zálibám. Ženy jsou také většinou méně spokojené se svým manželstvím než muži. Tyto skutečnosti a změny v postavení ženy ve společnosti přispívají k tomu, proč častěji než muži podávají návrh o rozvod právě ženy – a to v poměru 2:1 (Bakalář, 1996). A také, proč rozvod přináší specifické problémy mužům a ženám (De Singly, 1999).

Příčiny rozvodu podle Nováka (2000):

- nízký průměrný věk novomanželů
- emocionální potřeby (rodina jako kompenzace frustrovaných potřeb – volnost, klid, pohoda)
- netrpělivá reakce na rodinné problémy
- rozdílnost povah a zájmů manželů, nezdravá romantika, sexuální nesoulad
- nevěra jednoho z manželů
- závislost na alkoholu a jiných drogách, hrubost, násilnictví
- nezájem o rodinu
- velká zaměstnanost žen – ekonomická nezávislost
- Existence dvoukariérových manželství

Tutterová (Tutterová a kol., 1990) také uvádí, že dalším možným faktorem, jež negativně ovlivňuje kvalitu manželství, jsou nedostatečné sociální kontakty. Náhlé přerušení kontaktu s vrstevníky, na které byli novomanželé před sňatkem zvyklí, může vyvolat pocity sociální izolace s „odstrčeností“ zvláště tam, kde společenské kontakty udržuje pouze jeden z manželů, ať již proto, že jeho protějšek není jeho přáteli akceptován nebo naopak si sám udržuje odstup. Stabilita rodiny tedy nezávisí jen od manželů samotných, ale je významnou měrou společensky determinována.

I. Možný na základě francouzských statistik dodává, že stabilitu manželství našich současníků ohrožuje oproti minulosti výrazně prodloužená průměrná délka života. Lidé v dřívějších dobách umírali dříve, a proto už neměli čas na jiná manželství (Možný, 2006).

3.4.1 Ekonomická situace

Jak jsem již zmínila, tak rozvod má veliký dopad na ekonomickou stránku rozvedených manželů a jejich dětí. Jde o to, že po rozvodu velice často dochází ke změně modelu rodiny se dvěma příjmy (kde ještě stále je to právě žena, kdo pečuje o rodinu, vydělává méně než manžel), na model rodiny s jedním příjmem, kde žena sama živí rodinu a zároveň se stále musí starat o běh domácnosti. Následkem tohoto je, že rozvedené matky s dětmi se stávají ohroženou skupinou s nízkou životní úrovní, což se nepříznivě odráží, jak na její psychice, tak na psychice jejích dětí.

U mužů bývá situace po rozvodu o něco lepší v tom smyslu, že si téměř vždy ponechávají své pracovní zázemí a získávají více volného času, který mnohdy investují do své práce. A i přes povinnost platit výživné na děti disponují po rozvodu větší částí příjmů pro své osobní potřeby, než tomu bylo před rozvodem (Černá, 2001).

3.5 Postavení dítěte v rozvodu a po něm

Pro dítě je rozvod velice náročná situace, a přestože vina za všechno, co dítě trápí, je často připisována přímo rozvodu, může to být falešný závěr. Je tu přece také doba před rozvodem a po něm. A právě rozchod rodičů mohl být katalyzátorem jeho tísně a strádání. A když už k němu dojde, měli by se rodiče snažit, aby dítěti pomohli se vzniklou skutečností se co nejlépe vypořádat, aby se zabránilo dlouhodobému poškození dítěte.

Velice často však dochází k tomu, že rodiče své dítě popouzejí jeden proti druhému a pokoušejí se tak dostat dítě na svou stranu a dítě je pak nuceno demonstrovat loajalitu k některému z rodičů (Warshak, 1996). Matoušek (Matoušek, 1993) dále uvádí několik možností postavení (role) dítěte v rozvodu a po něm:

a) Dítě jako nástroj pomsty

Jednou z variant je, že dítě je využíváno jako nástroj pomsty, což znamená, že dítě je zde soustavně popouzeno jedním z rodičů (zavrhující rodič) proti druhému z rodičů (zavrhovaný rodič). Zavrhující rodič pak pozoruje u dítěte příznaky psychosomatických reakcí při kontaktu (např. nechutenství, koktání, pomočování). Někdy dochází i k tomu, že zavrhující rodič obviní zavrhovaného rodiče z nevhodného zacházení s dítětem, případně i ze sexuálního nebo jiného zneužívání.

Tyto skutečnosti, jenž můžou se stále větší intenzitou působit na psychiku dítěte, a které vedou k patologickému chování vůči zavrhovanému rodiči, pak přiměly některé odborníky k pokusu a potřebě tento jev blíže specifikovat. Proto se někteří z odborníků kloní k tomu, že je třeba tento jev pojmenovat jako „Syndrom zavrhového rodiče (The parental alienation syndrome)“, jímž se budu více zabývat v následující podkapitole.

b) Dítě jako „stéblo poslední naděje“

Jindy může nastat situace, když se jeden rodič nemůže s rozvodem smířit, že kontaktuje druhého rodiče ve všech případech, kdy je s dítětem něco v nepořádku. Záminkou ke kontaktu můžou být špatné známky ve škole, problémy s cigaretami apod. Pokud se rodič, který už bydlí jinde, nechá přivolat, problémy s ním řeší první rodič v dlouhých debatách, v nichž se snaží o navození co nejvstřícnější atmosféry. Proto můžeme říct, že dítě má zde roli „stébla poslední naděje“.

c) Dítě v roli prostředníka

Do role prostředníka se dítě dostává, když bývalý manželé spolu nekomunikují, a tak si posílají zprávy přes dítě. Nebo může být někdy jedním z rodičů vyslýcháno se záměrem zjistit, co dělá druhý rodič. Dítěti tato role není příliš příjemná, ale může si na ni zvyknout.

d) Dítě jako náhradní partner

Dítě se dostává do role náhradního partnera tak, když rodič začne dítěti svěřovat všechny své stezky a konzultuje s ním všechna vážná rozhodnutí. Dítě se tak může stát překážkou při případných pokusech dospělého navázat vztah k novému dospělému partnerovi. Tuto „překážku“ může rodič nevědomky vítat a podporovat.

e) Dítě je zanedbáváno

Jedná se o jednu z nejhorších variant postavení dítěte v rozvodu a po něm. K situaci, kdy je dítě zanedbáváno dochází tehdy, když jsou rodiče pohlceni svými problémy natolik, že se začnou přestávat zajímat o děti (nebo také když rodič považuje dítě za důvod rozvodu). Někdy se jeden z rodičů může tvářit, jakože se o dítě stará, pečuje, ale pečlivé prověření ukáže, že se ve skutečnosti nestará. Některé starší děti se pak mohou dopouštět svým chováním překročení zákona, ale ani to nevede jejich rodiče

k většímu zájmu o jejich způsob života. Problémy dítěte pak musí řešit orgány státu, případně další organizace zabývající se deprivovanými dětmi, jako jsou např. Fond ohrožených dětí, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče.

V souvislosti s rozvodem se může vyskytnout „emoční týrání“, kdy dítě musí opakovaně vyslechnout výhružné a hanlivé nářky na jednoho z rodičů, anebo výhružné poznámky namířené přímo vůči dítěti. Tyto skutečnosti pak mají závažný dopad na sebehodnocení a sebevědomí dítěte, z čehož poté může plynout plachost či naopak zvýšená agresivita dítěte.

3.6 Syndrom zavrženého rodiče

Rozvod a jeho následná adaptace na něj je povětšinou složitý a dlouhodobý proces. To, jak se s ním člověk vyrovná, záleží hlavně na jeho osobnostních a sociálních vlastnostech. Jak již bylo zmíněno, tak optimální adaptace na rozvod spočívá v nalezení nového životního stylu vnímaného jako lepší než život v předchozím manželství. Avšak velice často dochází ke špatné adaptaci na rozvod, který přináší s sebou řadu problémů pro rodiče a děti. Mnoho lidí vnímá rozvod jako zraňující, jako událost, která jim navždy poznamenala život. K bývalému partnerovi je poji silné pocity a emoce, které můžou být výhradně negativní, vyvolávající touhu po potrestání nebo jen strach z bývalého partnera nebo pocit, že představuje nebezpečí pro jejich děti. Ve většině rodin je však odcizení jen částečné. Pomluvy pouto mezi rodiči nezničí, ale ovlivní kvalitu vztahu (Warshak, 1996).

Protože se u dětí projevovaly shodné vzorce chování, které se zavržením rodiče souvisely, zavedl Dr. Gardner pro tuto poruchu termín. Nazval ji syndrom zavrženého rodiče – zkráceně SZR. Díky pojmenování se tomuto problému začala věnovat mnohem větší pozornost (Gardner, 1996).

Avšak existují i kritici z řad terapeutů, kteří mají proti pojmu syndrom zavrženého rodiče námitky. Nejsou přesvědčeni o tom, že tato porucha potřebovala samostatné označení. Navíc se obávají, že se termínu bude v soudních síních zneužívat (Černá, 2001). A ani v Mezinárodní klasifikaci nemocí (MKN - 10) tento pojem nenajdeme¹.

Motivy programujícího rodiče

- Zlost, vztek, snaha překonat trvajících pocity lásky k bývalému partnerovi, spolu s panickým strachem ze ztráty dítěte, které jediné zůstalo náplní jeho života, touha dítě plně vlastnit. Psychologické faktory působící na nevědomou složku motivace k programujícímu jednání jsou složitější (např. projekce). Dítě je pak hnáno snahou zavděčit se rodiči, který jej má v péči, a na kterém je závislé.

Projevy syndromu

- nekompromisní příklon dítěte k jednomu dobrému, milovanému rodiči a naopak nekompromisní odmítnutím druhého, špatného, nenáviděného rodiče. Typické je vymazání minulých, společných, pěkných zážitků. Pokud je tážáno, opakuje vštípený program, nemá však ponětí o čem hovoří, neumí svá tvrzení podpořit argumenty, není schopno vysvětlit důvod nepřátelství. Špatné vlastnosti a činy zavrženého rodiče jsou až absurdně zveličovány.

Popouzení lze charakterizovat jako záměrnou dlouhodobou činnost v neprospěch bývalého partnera. Tedy jde o proces, kdy dítěti je vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané (Gardner, 1996). A většinou to bývají matky, které se snaží otce v očích dítěte očernit. Někdy tak činí i v opravdovém přesvědčení o jeho špatnosti. V konečném důsledku se však vše obrátí proti dětem. Prožívají vnitřní konflikt. Velmi dobře cítí, že mají s otcem mnoho společného, ztotožňují se s ním a snižováním (otcových) kvalit mohou vnímat i jako snižování kvalit svých. Tím trpí hlavně jejich sebevědomí. Chlapci, jejichž matka otce trvale ponižovala, mají větší problémy s mužskou identitou, jsou plašší a závislejší, protože pochybují o svých vlastních kvalitách (Černá, 2001).

Napadání a ostrá kritika, která probíhá trvale a bez kontroly a při níž je dětem mnoha různými způsoby vymýván mozek (brainwashing), aby se přidaly na stranu jednoho z rodičů a urážely s ním druhého rodiče, prarodiče, nebo jiného příbuzného, se mnějí v tzv. programování. Tento termín vystihuje, to co se děje s myslí dětí v podmínkách, které je obvykle spojováno s praxí různých sekt. Rodiče, proti kterým bylo takové programování namířeno, mohou snadno popsat změny, k nimž v chování dítěte došlo. Je to jakoby se z jejich dětí staly úplně jiní lidé. (Warshak, 1996).

3.6.1 Bránění ve styku s jedním rodičem

Zavrhování rodiče, povětšinou otcové, se často dopouští té chyby, že nezačnou jednat okamžitě, tedy hned po prvních zmařených setkáních se svým dítětem. Důležité je, aby trvali na udržování pravidelného styku, protože čím déle je dítě v kontaktu jen s programujícím rodičem, tím rychleji může dojít k tomu, že si dítě začne vytvářet vlastní negativní postoje k rodiči, kterého nakonec zavrhne, takže popouzející rodič později ani nemusí tyto postoje posilovat (Gardner, 1996).

Pokud po rozvodu manželů soud schválí úpravu styku s dítětem, a pokud dojde k jeho nedodržování, lze je pak vymáhat podle § 272 a 273 občanského soudního řádu o výkonu rozhodnutí. V případě, že byla bezvýsledně použita opatření směřující k výkonu rozhodnutí, je možné trestně stíhat povinného rodiče podle § 171 odst. 3 trestního zákona, protože bránění ve styku je trestným činem. Je-li trvalé a bezdůvodné, je kvalifikováno jako zásadní změna poměrů trvalého charakteru a je důvodem k novému

rozhodnutí o výchově a svěření dítěte do péče druhého rodiče podle § 27 odst. 2 zákona o rodině (Černá, 2001).

Avšak někdy je už psychický stav dítěte natolik špatný, že sami soudní znalci usoudí, že trvání na styku s odmítaným rodičem není v zájmu dítěte. Je tedy bezesporu nutné, aby se tomuto jednání předcházelo nebo alespoň včas podnikly kroky k jeho zastavení. Odborníci doporučují zachovávat, jako jedno ze základních pravidel pro výchovu, pozitivní obraz druhého rodiče (Černá, 2001).

Dr. Gardner také zjistil, že když byl styk dítěte s programujícím rodičem omezen, tak došlo ke zmírnění, či úplné eliminaci syndromu nebo zmírnění mnoha sociálně-psychologických, vzdělávacích a somatických problémů, které děti před změnou vztahu vykazovaly (Gardner, 1996).

3.7 Rozvodovost

Rozvodovost je univerzální civilizační jev, který souvisí se značnými změnami manželské instituce. Rozvod přestal být výjimkou, stal se součástí vědomí i jednání dospělé populace. V našich podmínkách je pak spojen s celkovým formováním předmanželské i manželské zkušenosti obou partnerů. Do představy manželské kariéry byla možnost rozvodu zakalkulována jako snadná forma ukončení partnerského vztahu.

V České republice se intenzita rozvodovosti výrazněji změnila až po roce 1989. Vlivem postupných úprav rozvodové legislativy ve směru liberalizace (např. zrušení principu viny při rozvodu či zrušení předběžného řízení o smíření manželů), sekularizace společnosti, a tím také větší tolerance společnosti k rozvodům, nízkého sňatkového věku, častých sňatků „vynucených“ těhotenstvím partnerky aj., se úroveň rozvodovosti plynule zvyšovala již v průběhu minulých desetiletí.

Počet rozvodů se ustálil prakticky po celá devadesátá léta. V meziročních intervalech nebyl růst rozvodovosti pravidelný, byly roky a dvouletá období, kdy počet rozvodů mírně klesl, pokles byl kompenzován a překonán pozdějším přírůstkem. Dosavadní maximum počtu rozvodů bylo zaznamenáno v roce 1996 - 33 113 rozvodů.

V roce 1999 byl přerušen dlouhodobý trend mírného růstu rozvodovosti. Ve srovnání s předchozími roky počet rozvodů výrazně klesl a to na úroveň roku 1971. Náhlý úbytek rozvodů byl způsoben změnou v legislativě. Od 1. srpna 1998 platí v České republice zákon č.91/1998 Sb., jenž změnil a doplnil zákon o rodině č.94/1963 Sb. a tím podmínky pro rozvod upravil. Podmínkou rozvodu je mimo jiné to, že partneři žijí nejméně šest měsíců odděleně a oboustranný souhlas partnerů s podáním návrhu na rozvod (§ 24, odst.1). V praxi výši rozvodovosti nejvíce ovlivnilo ustanovení § 25 změněného zákona, jenž určuje, že manželství nelze rozvést, pokud nenabude právní moci rozhodnutí

o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Toto ustanovení podstatně komplikuje rozvodové řízení v rodinách s dětmi. Snížení počtu rozvodů v roce 1999 způsobené zpřísněním rozvodové legislativy bylo vystřídáno v roce 2000 kompenzačním vzestupem a počet rozvedených manželství dosáhl opět téměř hranici třiceti tisíc. Zčásti se zřejmě jednalo o rozvody, které byly v důsledku novelizace zákona o rodině pozdrženy. V roce 2001 počet rozvodů opět vzrostl nad 30 tisíc, to vypovídá o tom, že intenzita rozvodovosti pokračuje ve své vzestupnosti, který byl v období 1999-2000 pouze dočasně přerušen.

Jak je vidět na grafu (viz. příloha č. 1, s. 64), tak počet rozvodů za posledních pět let se stále drží kolem počtu třiceti tisíc, avšak v roce 2009 došlo k mírnému poklesu pod tuto pomyslnou hranici. Zároveň s tím došlo i k poklesu uzavřených manželství, kterých bylo v roce 2009 téměř o deset tisíc méně než v roce 2007, kdy naopak došlo k nárůstu sňatečnosti. Zajímavé je také to, že **průměrná délka trvání manželství při rozvodu činila 12,3 let**, stejně jako v roce 2007. Ve srovnání s obdobím na počátku nového století však vzrostla o jeden rok (Český statistický úřad)².

3.8 Možnosti rozvodů

V současné době platí v ČR zákon o rodině z roku 1963, který byl víckrát novelizován. Nejrozsáhlejší a nejvýznamnější novela, jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, byla provedena v roce 1998. Takže dnes může u nás rozvod proběhnout v zásadě dvojím způsobem. Buďto jako „**smluvený**“ **rozvod**, kdy se podaří manželům uzavřít dohodu o úpravě poměrů k nezletilým dětem, kterou schválí soud, dohodu o vypořádání majetku, o bydlení po rozvodu, případně o výživném na druhého manžela, je-li požadováno. Pokud s rozvodem oba manželé souhlasí, pak soud nebude zkoumat důvody rozvratu manželství a rozvod může proběhnout rychle a hladce.

Druhou a zatím v praxi častější možností je „**klasický sporný**“ **rozvod**. K tomu dochází, pokud jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, anebo pokud nejsou schopni se dohodnout (popřípadě soud jejich dohodu neschválí) v otázkách nezletilých dětí, majetku či bydlení po rozvodu (Holub in Smith, 2004).

- **Podmínky ke „smluvenému“ rozvodu**

Pokud manželství trvalo alespoň rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a oba s rozvodem souhlasí, má se za to, že podmínky pro rozvod jsou splněny a soud manželství rozvede, pokud manželé předloží za prvé pravomocné rozhodnutí „opatrovnického“ soudu o schválení jejich dohody o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Za druhé písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy upravující vypořádání vzájemných majetkových vztahů a práva a povinnosti společného bydlení, popřípadě též vyživovací povinnost po rozvodu.

Obecnou podmínkou pro rozvod je, že manželství musí být tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Pokud jsou výše zmíněné podmínky splněny, má se za to, že uvedená podmínka pro rozvod je splněna a soud tuto otázku ani příčiny rozvratu manželství nezkoumá. Další podmínkou je, že manželství nesmí být rozvedeno, pokud by to bylo v rozporu se zájmem nezletilých dětí daným zvláštními důvody (Zákon o rodině, 1963 Sb., § 24, odst. 2.).

3.8.1 Vyživovací povinnost po rozvodu

V rámci úpravy práv a povinností rodičů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu je soud povinen určit vyživovací povinnost rodiči, kterému nebylo svěřeno dítě do výchovy. Vyživovací povinnost k dítěti mají oba rodiče, a to nikoli stejným dílem, ale podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Při stanovení vyživovací povinnosti soud přihlíží též k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje a přihlíží též k péči rodičů o společnou domácnost.

Vyživovací povinnost totiž lze plnit nejenom v penězích, ale i v tzv. naturáliích (ošacení, obuv, strava) a rovněž i výkonem osobní péče o dítě. Jestliže o výživném rozhoduje soud, stanovuje výživné v konkrétních finančních částkách. Výživné se platí v pravidelně se opakujících částkách vždy měsíčně předem, k rukám toho rodiče, který má dítě svěřeno do výchovy. Jednou stanovené výživné může být soudem změněno, jestliže se změní poměry, buď na straně dítěte nebo na straně povinného rodiče. Výživné tak může být buď sníženo nebo zvýšeno. Vyživovací povinnost rodičů trvá do doby, dokud dítě není schopno samo se žít. Rovněž nabytím zletilosti nemá automaticky vliv na zánik vyživovací povinnosti (Hrušáková, 2001).

„Tam, kde to majetkové poměry povinného rodiče připouštějí, lze za odůvodněné potřeby dítěte považovat i tvorbu úspor zabezpečujících zejména přípravu na budoucí povolání“ (Zákon o rodině, 1963 Sb., §85a, odst. 2.).

3.9 Úprava poměru výchovy po rozvodu

Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, se upraví jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu. Hlavní boj se tak svádí o úpravu styku a výši alimentární povinnosti. V případě sporu mezi rodiči o svěřením dítěte do výchovy přicházejí často ke slovu odborníci z oboru psychologie- soudní znalci a na základě jejich zprávy pak soud určuje rozsah styku, zejména určí, kterému z nich bude dítě svěřeno do výchovy a jak má druhý rodič přispívat na jeho výživu.

Obvyklá soudní praxe vychází z úvahy, že matka je vždy schopna postarat se o dítě lépe než otec, pokud není prokázán opak, zatímco otec musí soudu prokázat, že je schopen se o dítě postarat. Je skutečností, že přes 90% dětí je svěřováno do péče matky (Černá, 2001) a to i přesto, že výzkumy (Warshak, 1996) ukázaly, že otcové mají stejné sociální, ekonomické i výchovné předpoklady.

Dle standardního názoru řady soudců, je tomu tak proto, že 80% otců již předem kapituluje a dítě je tak svěřeno do výchovy matce. Proto, aby bylo dítě svěřeno do péče otci, se povětšinou musí prokázat, že matka je k výchově dítěte mimořádně neschopná (Bakalář, 1996).

3.9.1 Výhradní péče

Výhradní péče matky nebo otce byla donedávna jedinou možností úpravy poměrů nezletilých dětí po rozvodu. Avšak novela zákona z roku 1998 přinesla jako další možnost střídavou respektive společnou péči.

Výhradní péče je založena na dominantním postavení jednoho z rodičů v budoucím životě dítěte. Soud určí, s kterým rodičem bude dítě po rozvodu žít, bydlet a tedy kdo bude mít primární odpovědnost za péči a výchovu dítěte. Standardní je vymezení společného času dítěte a otce na jeden víkend za čtrnáct dní. Ale dva dny za čtrnáct dní neposkytují dostatečný prostor pro plnění rodičovské a výchovné péče. A tak se z otce stává jen jakýsi pouhý návštěvník. Děti jsou tak připraveny o své právo být vychovávány oběma svými rodiči. Nemluvě o tom, že děti vnímají čas jinak než dospělí, ubíhá jim daleko pomaleji. K jiné, širší úpravě styku otce s dítětem umožňující plnohodnotný vztah, dochází velmi zřídka. Většinou u iniciativy rodičů, kteří cítí takovou odpovědnost k dítěti, že i přes konfliktní situaci jsou schopni se domluvit (Černá, 2001).

Výzkumy podle Tutterové a kol. (Tutterová a kol., 1990) prokázaly, že děti ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví – tedy chlapci v péči otců a dívky v péči matky – byly přizpůsobeny lépe než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví. (Warshak však varuje před plošným uplatňováním této koncepce). Ať už je dítě svěřeno do péče otce či matky, přesto je vždy postiženo ztrátou plnohodnotného vztahu s druhým z rodičů.

Nejvíce rozdílů mezi muži a ženami po rozvodu nacházíme v oblasti výchovy dětí. U ženy je hodnoceno jako výrazné zlepšení, pro muže se stává problematickou oblastí. To je způsobeno i tím, že otcové „ztratili“ své děti (nemají je ve výhradní péči), nemohou na ně bezprostředně působit, i když v manželství často zdůrazňovali svůj podíl na výchově dětí a fakticky je i realizovali (Tutterová, 1990).

3.9.2 Střídavá péče

Střídavá péče je určitým řešením disproporce ve vztahu k oběma rodičům, která je důsledkem klasické úpravy poměrů nezletilých dětí po rozvodu. Schopnost kooperovat, hledat kompromisní řešení a vysoká míra flexibility je zásadním předpokladem úspěšné střídavé péče.

Střídavá péče je charakterizována výkladem zákona o rodině jako svěřením dítěte v určitém přesně vymezeném časovém období do výchovy jednoho rodiče a v dalším časovém období do výchovy druhého rodiče. Soud současně vymezí práva a povinnosti obou rodičů v těchto střídajících se časových intervalech. Kladené poznatky a zkušenosti přinesla soudní praxe se střídáním výchovy po měsících, je však možno dohodnout delší i kratší časové intervaly. Podmínkou pro svěřením do střídavé péče je podmíněno blízkostí bydlišť obou rodičů tak, aby dítě mohlo docházet do jedné školy (Holub, 1998).

Co je důležité pro dítě při střídavé péči (podle PhDr. Ilony Špaňhelové)³:

- Blízkost bydlišť obou rodičů, aby dítě nemuselo střídat např. po 14 dnech školu.
- V klidu s ním hovořit o tom, co by si samo přálo, a toto přání respektovat. Vysvětlit mu také to, jaké přání má rodič a z jakého důvodu.
- Ukázat a mluvit s dítětem o všech kladných a možná i záporných momentech střídavé péče.
- Vnímat, zda má dítě kladný citový vztah k oběma rodičům. Pokud ho nemá, pokusit se vystihnout, co může každý rodič pro rozvoj tohoto kladného vztahu udělat.
- Možnost navštěvovat stejné kamarády při pobytu u otce i u matky.
- Nemít speciální výhody ani u jednoho z rodičů.
- Učit se nebýt závislé na jednom rodiči, umět si pěstovat pozitivní city k oběma.
- Zcela nevhodná je střídavá péče u příliš malých dětí – kojenců a batolat.

Při střídavé péči o dítě je velmi důležitá schopnost rodičů domluvit se na podobných výchovných principech, které budou uplatňovat při výchově. Pro dítě je totiž velmi matoucí to, když mu jeden z rodičů danou věc dovolí a druhý ne. Dítě by samozřejmě pak mohlo využívat ten výchovný princip, který mu vyhovuje, proti druhému rodiči.

Klady střídavé péče

Výhodou střídavé péče je, že čas, který rodič stráví s dětmi, mu dává možnost je skutečně vychovávat. A pro děti znamená střídavá péče udržení si obou rodičů. Oba jsou stále přítomni v jejich životě a na oba se mohou kdykoli spolehnout.

Někteří odborníci z oboru psychologie zastávají názor, že děti ze střídavé péče měly vyšší míru sebeúcty. Děti sice utrpí trauma z rozpadu rodiny, ale jsou ušetřeny další ztráty jednoho z rodičů. Dítě stále zažívá ve své výchově roli a prvky výchovy mužské i ženské (Černá, 2001). To je velmi podstatné pro život dítěte, ať je to děvče, nebo chlapec. Pokud totiž dítě žije samo jen s jedním z rodičů (většinou je to matka), zná vzorce chování matky. Jsou to samozřejmě pro jeho vývoj velmi důležité vzorce, nepozná však vzorec mužský (Warshak, 1996). Tím, nakolik je otec pro dítě důležitý se budu podrobněji zabývat v páté kapitole.

Kritika střídavé péče

Kritici střídavé péče však poukazují na to, že děti potřebují stálé prostředí. Pravidelná změna je pro ně stresující, nechává je v nejistotě a znemožňuje jim navázat bezpečný vztah alespoň k jednomu rodiči. Dítě může také ztratit jistotu - pochybuje o tom, kam vlastně patří, kde je doma. Tím vlastně dítě ztrácí pocit bezpečí, stability a potřebu otevřené budoucnosti – dítě neví či je, kam patří a budoucnost vnímá jako velmi nejistou. Problém tedy nastane, pokud rodiče bydlí daleko od sebe nebo dokonce v jiném městě či ještě mnohem dále. Nikdo z rodičů se nemůže jen tak přestěhovat kamkoli a kdykoli se mu zachce, jako je tomu například u výhradní péče jednoho rodiče. Není vhodné, aby děti dle stanovených intervalů střídavé péče měnily školu a neměli stálé prostředí. Není žádoucí, aby se kvůli střídavé výchově narušovaly sociální vazby dítěte (Černá, 2001).

Závěrem by se však dalo říci, že střídavá péče je pro děti vhodná za předpokladu, že se budou dodržovat určitá „pravidla“, na nichž se shodnou jak rodiče, tak jejich děti.

3.9.3 Společná výchova

Pokud rodiče i po rozvodu bydlí společně, mohou se dohodnout na tomto typu výchovy. Soud nemění právní postavení rodičů a neupravuje poměry dítěte. Péče a výchova potomka probíhá zhruba stejně jako před rozvodem.

Společná péče klade vysoké nároky zejména na rodiče. Musí být schopni spolu komunikovat, dohodnout se na tom, jak bude péče o jejich dceru či syna fungovat a jakým způsobem bude financována. Společně hradí část svých potřeb a zejména společně pečují o dítě. Dělí se o jeho materiální zajištění i zabezpečení, jeho školních i mimoškolních aktivit, vzdělání i volného času.

4. Úloha orgánu sociálně právní ochrany dětí v rozvodové a porozvodové situaci

Orgánem sociálně-právní ochrany dětí se rozumí oddělení péče o rodinu a děti (resp. oddělení sociálně-právní ochrany dětí) spadající obvykle pod odbor sociálních věcí na příslušném úřadě obce s rozšířenou působností.

Jak jsem již uvedla v předchozích kapitolách, tak manželství nelze rozvést dříve, než budou upraveny opatrovnickým soudem práva a povinnosti vůči nezletilým dětem. Jakmile tedy soud obdrží návrh, vyrozumí oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu. Sociální pracovník pozve rodiče a děti (podle věku) k pohovoru, který vede ke zjištění poměrů v rodině. Důležité však jsou také informace ze školy dítěte a od ošetřujícího lékaře. Ke zprávě se přikládá i písemné vyjádření obou rodičů o tom, proč chtějí dítě do své péče, a jakým způsobem zajistí styk s druhým rodičem.

„Žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů“(Zákon o rodině, 1963, §37 odst.1).

„Nemůže-li dítě zastoupit žádný z rodičů, ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení nebo při určitém právním úkonu zastupovat. Tímto opatrovníkem zpravidla ustanoví orgán sociálně-právní ochrany dětí.“(Zákon o rodině, 1963 Sb., §37 odst.2).

Referentka oddělení, která dostane případ přidělen musí zpracovat tzv. výchovnou zprávu se stanoviskem k návrhům o poměrech v rodině, prostředí dítěte a výchovných předpokladech rodičů, v jejímž závěru by mělo být doporučení svěřením dítěte do výchovy jednomu z rodičů, případně oběma do střídavé či společné výchovy. Zpráva též obsahuje návrh rozsahu styku s rodičem, jemuž dítě nebude svěřeno do péče, pokud rodič úpravu navrhuje nebo je to v zájmu nezletilého dítěte. Oddělení sociálně-právní ochrany dětí zastává zájmy dítěte i nadále, v případě pokračujících sporů o výchovu dítěte (Sociálně právní ochrana dětí č. 359/1999 sb.).

Pak sociální pracovník vypracovanou zprávu o zjištěných poměrech v rodině předloží soudu. Soud nařídí jednání, kam zpravidla nejsou děti zvány, ale jsou zastoupeny sociálním pracovníkem, který zde vystupuje jako „kolizní opatrovník“, jenž má za úkol zastávat a chránit práva a zájmy dítěte, a také dbát na to, aby nedošlo ke střetu zájmu mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů.

4.1 Kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů

Při rozvodovém řízení si tedy soud může vyžádat jako důkaz znalecký posudek z oboru psychiatrie, popřípadě psychologie nebo vyjádření pedagogicko – psychologické poradny. Bývá to tehdy, stojí-li jako hlavní důvod rozvodu duševní traumatizace dítěte nebo vedou-li rodiče „boj“ o svěření dítěte do výchovy. Znalec dá soudu podklady k zodpovězení otázky, který z rodičů má lepší výchovné předpoklady pro péči o dítě z hlediska jeho potřeb a budoucnosti (Lengerová, 1992).

Při své práci se mohou sociální pracovníci opřít o zpracovaný seznam kritérií, jejichž pořadí není náhodné. Kritéria jsou uspořádána podle své závažnosti, a umožňují tak utvořit si systematický přehled a posoudit, u kterého z rodičů je suma pozitiv vyšší. Žádné z těchto kritérií nelze posuzovat samostatně, ale pouze komplexně, všechny najednou. Těmito kritérii jsou, jak uvádí Bakalář (Bakalář, 2000):

- 1) osobnost rodiče
- 2) vztah rodiče k dítěti
- 3) charakter, morálka, struktura mravních norem rodičů
- 4) respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem
- 5) vztah dítěte k rodiči
- 6) vzor pro vytvoření identity
- 7) úroveň vzdělání a inteligence rodiče
- 8) šíře rodinného zázemí
- 9) kontinuita prostředí pro dítě
- 10) socioekonomický status

Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů. Soud vždy vezme v úvahu, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní (Zákon o rodině).

5. Význam otce ve výchově dětí

Vytvoření tzv. bazální důvěry je považováno za nejdůležitější pro další osobnostní vývoj dítěte. A děti hledají tento pocit jistoty jak u matky, tak u otce. Muži disponují stejnými dovednostmi související s péčí o dítě jako ženy, ale přistupují k dětem s jinými záměry, tudíž můžeme říct, že vliv otců na syny a dcery je odlišný (Černá, 2001).

Matky chtějí své děti hlavně chránit, aby udržely děti v bezpečí, jenž může někdy bránit jeho poznávacím aktivitám. Zatím co muži mají tendenci si s dětmi více hrát, podporovat jejich zvědavost, odvalu a tvořivost. Z toho se dá usoudit, že právě otec je velmi důležitý pro vývoj kognitivních schopností dítěte (Matoušek, 1993).

Otec ovlivňuje rozvoj různých složek intelektu i celkový postoj dítěte ke vzdělání a jeho motivaci ke vzdělání. Takže děti, které mají častý kontakt s otcem, prospívají ve škole lépe ve všech předmětech. Otec pomáhá dětem také tak, že jim nabízí bezpečný, na matce nezávislý vztah. Pomáhá jim v procesu osamostatnění se. Děti, o něž se jejich otcové více starají, snášejí lépe stres, jsou více asertivní, netrpí tolik pocity izolace, osamělosti či pocity odcizení. Vřelý a angažovaný otec ve velké míře přispívá i k prevenci asociálního chování (Černá, 2001).

Pro chlapce je jeho otec vzorem mužnosti, identifikuje se s ním přijetím mužské (sexuální) role. U chlapců vyrůstajících bez otce je větší riziko nejisté maskulinní identity. Neosvojí si typicky mužské chování, mužský způsob řešení závažných situací apod. Z toho pak může pramenit jeho citová nezralost. I vzorce chování obsahující prvky závislosti a pasivity, navenek se však projevující agresivitou. Dosažitelný a podporující otec s úzkým vztahem se svým synem, zvyšuje jeho naději na úspěšný vztah a manželství (Warshak, 1996).

Nezastupitelnou úlohu má otec i v životě dívky, podle něhož si dívka modeluje své představy o mužském a partnerském chování. Dívka, která neměla pozitivní a přínosný vztah se svým otcem, bude mít sklon k pocitům nejistoty ve vztazích s muži. Dívky z rodin bez otce mají obavy o své atraktivnosti jako ženské partnerky, hůře hledají uspokojení v lásce. Schopnost ženy vytvořit úspěšný manželský vztah je tedy zvýšena, když sama prožila vřelý citový vztah se svým otcem. To ovšem neznamená, že nezájem otce povede zákonitě k asociálnímu chování u všech dětí, lze však říci, že vřelý a angažovaný otec ve velké míře přispívá k prevenci asociálního chování (Warshak, 1996).

Ale pouhá přítomnost otce v rodině nestačí. Naopak v některých případech může být ještě škodlivější než jeho nepřítomnost. K tomu dochází tehdy, když otec se chová k dětem nežádoucím způsobem nebo svým vlastním příkladem přispívá spíše k rozvoji negativních vzorců chování (Černá, 2001).

6. Nové rozšířené rodiny

Pro každého jedince je rozvod velice silným okamžikem v jeho životě, který bude navždy součástí jeho minulosti. Po překonání emočního rozvodu je pak jedinec schopen navázat nové, dlouhodobé partnerství a třeba i vstoupit do nového svazku manželského. Nezřídka se pak stává, že do manželství chtějí vstoupit dva jedinci, kteří již za sebou mají každý vlastní historii, kterou respektovat v rodině nové není snadné.

Podle Matouška (Matoušek, 1993) je pro nově vzniklé rodiny zdrojem potíží to, že chtějí co nejrychleji žít klidně a normálně. Jenže připojení všech nových členů a leckdy nutná transformace všech existujících vztahů je náročná a vyžaduje si dostatek času.

Role partnerky otce bývá náročnější, pokud se pojí s vykonáváním u nás běžné role matky. Otec někdy tuto roli od své nové partnerky očekává, ale také žena může mít za to, že ji budou děti poslouchat a mít rádi. Taková očekávání mohou však narazit na bariéru loajality vůči biologické matce. Protože důvěra a blízkost se nadá získat ze dne na den, ale dá se vytvořit společným životem. Někdy se však nevytvoří nikdy.

Ani situace mezi vlastními a nevlastními sourozenci není jednoduchá. Děti se často obávají, že ztratí své jedinečné postavení. Může dojít ke změně v sourozeneckém pořadí a z toho plynoucí nové požadavky či nevýhody. Dítě v podstatě získá novou roli v rámci rodiny. Vždyť jinak se bude v rodině vést jedináčkovi a jinak nejstaršímu sourozenci. Opět zde platí, že velmi záleží na rodičích a dalších okolnostech, aby se z nově vzniklé rozšířené rodiny stal pro všechny její členy vřelý a láskyplný domov (Matoušek, 1993).

7. Vliv rozvodu na psychiku a zdraví dítěte

To jakým způsobem dítě reaguje na rozvod svých rodičů, podstatně souvisí i s tím, v jakém vývojovém období se tyto děti právě nacházejí. Jinak bude rozvod prožívat dítě předškolního věku a jinak pubescent. Z toho důvodu jsem se rozhodla rozdělit děti do pěti skupin (podle Vágnerové, 1996), a u každé z nich uvedu, jaký může mít rozvod rodičů vliv na prožívání a chování dítěte v různém vývojovém období. Ovšem to, jak se dítě dokáže vyrovnat, adaptovat na rozvod svých rodičů do značné míry záleží i na tom, jak se s krizovou situací vyrovnají samotní rodiče.

Předškolní věk (3-6 let)

Malé děti jsou velmi egocentrické a mají pocit, že se věci dějí kvůli nim a pokud se dějí špatné věci, pak mají pocit, že to je jejich vina. Dávají si za vinu odchod jednoho z rodičů. Pokud se tedy rodiče rozvedou a dítě zůstává žít v jedné domácnosti pouze s matkou, pak je přesvědčeno o tom, že tatínek odešel kvůli nim, třeba proto, že moc zlobily. Někdy se u těchto dětí také mohou objevit snahy dát rodiče opět dohromady (Vágnerová, 1996).

Tyto děti ještě nemají příliš vyvinutý smysl pro čas, takže pokud se jim dostane sdělení, že tatínka uvidí koncem týdne, tak to pro ně nemá příliš smysl, a to i z toho důvodu, že dětem utíká čas mnohem pomaleji než dospělým. Děti se taky obávají, že když odešel jeden rodič, může odejít i druhý. Tyto obavy můžou způsobit, že dítě začne nadměrně lpět na rodiči, s kterým žije (vynucuje si jeho pozornost např. pláčem), anebo to může vést k návratu k chování, které už bylo překonáno (např. nedodržování osobní hygieny). Ztrácejí schopnost hrát si kreativně a často se vracejí k předchozí fázi vývoje – je to návrat do doby, kdy byl život jednodušší a pochopitelný. Mohou se též objevit problémy s příjmem potravy. Běžné jsou poruchy spánku, kdy do dětských snů pak mohou proniknout různé nestvůry, proto pak bývá dítě přes den ustrašené, utrápené a plačtivé. Čtyřleté nebo pětileté děti někdy přestanou mluvit nebo se vrátí ke žvatlání, někdy se začnou pomočovat. Též se může objevit agresivnější chování vůči rodičům, sourozencům, i vrstevníkům. Děti v tomto věku jsou sice malé na to, aby chápaly, co znamená rozvod, ale nejsou malé na to, aby se cítili osamělé a opuštěné.

Mladší školní věk (6-8 let)

Období mladšího školního věku je charakterizováno tím, že dítě nastupuje do první třídy, začíná se začleňovat do kolektivu a započíná se proces individualizace. Dítě si zvyká na svou novou roli žáka a spolužáka, touží se cítit ve škole jistě a v bezpečí, z čehož pramení i často nekritické přijímání autority učitele, který má pro něj v tomto období důležitý význam. Dítě si nově nabytou svobodu mohou užívat za podmínky, že cítí bezpečí a jistotu rodičů po svém boku. Je to totiž stále rodina, která je pro dítě

velice důležitá a uspokojuje všechny jeho potřeby. Dysfunkční rodina, která neuspokojuje základní potřeby dítěte, mu pak ani nedá možnost zdravého odpoutání. Stále je rodina v ústředním postavení života dítěte a odchod jedno z milovaných rodičů může otrást dětskou jistotou a způsobit veliký zármutek (Vágnerová, 1996).

V tomto věku se u dětí rozvíjí realistické a logické myšlení a již začínají chápat trvalost a začíná je opouštět víra v zázraky. Pokud jsou rodiče rozvedení a dítě zůstalo ve výhradní péči matky, pak dochází k tomu, že dítě často věří, že se tatínek vrátí, jakmile mu to okolnosti dovolí. Jindy si zase uvědomují, že situace se nejspíš nezmění. Potom musí zdráhavě měnit své vnímání toho, co se stalo - a tento proces je někdy doprovázen osamělostí a strachem z opuštěnosti.

Kolem osmého roku věku děti značně pokročí a především chlapci se musí vyrovnat s tím, že jejich otec není na blízku, aby je povzbudil, pochválil atp. V důsledku toho se již v tomto věku často objevují krádeže, snad jako snaha zmírnit bolestnou ztrátu, kterou si dítě nese uvnitř. Zastrášují a buší kolem sebe. Takové chování je někdy snahou dát matce najevo, že je nemůže zvládnout, a že by se měl otec vrátit (Černá, 2001).

U některých dětí zas dochází k tomu, že se stávají třídními šašky. Ostatním dětem se to nějakou dobu líbí, ale brzy je role šaška omrzí, a vrstevníci začnou nakonec šaška považovat za hloupého a nezralého. Dotyčné děti si neosvojí dovednosti příslušné jejich věku, i ony uvíznou v mladším vývojovém stadiu, ikdyž jinak než mladší děti (předškolního věku). Obtížně si hledají kamarády, protože nedokážou odhadnout, kdy je zbytečné na sebe poutat pozornost a co ostatní děti považují za přijatelné chování. Někdy se dokonce chovají tak, aby byly potrestány, aby zmírnili vinu, která je způsobena pocitem, že způsobili rozvod svých rodičů. Někdy dokonce chtějí dostat ujištění, že je opouštějící rodič nemá rád, a proto je nemá rád ani nikdo jiný. Je to tedy pro děti velice nešťastné období (Černá, 2001).

Střední školní věk (9-12let)

Děti v tomto věku touží vyniknout, zapojit se do společných činností. Na školní úspěšnosti a přijetí kolektivem závisí vývoj jejich sebepojetí a vůle. Mění se i jejich postoj k učiteli, již nemá emocionální charakter, protože děti takovou podporu již nepotřebují. Naproti tomu se zvyšuje význam vrstevníků, spolužáků, kamarádů pro dítě, s nimiž může řešit a sdílet různé problémy, které se v rodině nedají řešit. Úspěch mezi dětmi je důležitý pro rozvoj přijatelného sebehodnocení. V tomto věku se také objevují první projevy rodičovského chování, které je vrozené (Vágnerová, 1996).

Nachází-li se dítě v patologické rodině, která mu doposud nedávala možnost samostatného rozhodování a nerozvinula u něj schopnost osamostatnění a navazování sociálních vztahů, dítě se ve

škole izoluje od kolektivu, trpí pocity méněcennosti, opuštěnosti, které se mohou projevit uzavřeností, nemluvností, ale i agresivitou, nepřátelstvím, případně mohou vyústit ve školní fobii.

Pokud jsou rodiče rozvedení, ale rozvodové spory nejsou ještě dořešeny, pak se děti nad 9 let velice často dostávají do střetu loajality, tedy zda se přikloní k jednomu nebo druhému rodiči (Warshak, 1996). A starší děti, tak kolem 12ti let se pak za problémy v rodině a rozvod rodičů spíše stydí a nechtějí si o tom povídat. Některé děti pak mohou mít také potíže se soustředěním na školní povinnosti, protože se v duchu stále zabírají domácími problémy. Jiné děti zase ve škole nacházejí bezpečí a každodenní povinnosti jim dávají možnost odpoutat se od domácích starostí. Pro děti je také velmi obtížné hovořit s rodiči. Řada 11ti a 12tiletých dětí je náchylná k záchvatům vzteku a depresím, zatím co jiné děti cítí zlost k jednomu nebo oběma rodičům za to, že se rozvedli. I tyto děti truchlí po ztrátě úplné rodiny, jejímuž rozpadu nedokázaly zabránit. Mnohé děti si také dělají starosti o své rodiče, ale nedávají to najevo, protože si často rodičovskou tíseň vysvětlují jako hněv namířený vůči sobě (Smith, 2004).

Děti před pubertou často mívají tendenci vnímat situaci černobíle. Zlobí se na „špatného“ rodiče, který rozchod způsobil, a projevuje oddanost a péči „raněnému“ rodiči. To může negativně ovlivnit vztahy s vrstevníky a výkony ve škole, protože tyto záležitosti jsou odsouvány až na druhé místo za péči o rodiče, které dítě potřebuje.

Starší školní věk (13-15 let)

Toto období je spojeno s pubescencí, kdy dochází v životě dítěte k řadě tělesných a psychických změn, které jsou ovlivněny proměnou hormonálních funkcí. Dochází tak ke kolísavosti emočního ladění, přecitlivělosti, vzteklosti, často neguje všechny dosud platné a uznávané hodnoty i osobnosti. Na druhé straně nekriticky přijímá či obdivuje neformální autority a způsoby chování uznávané ve skupině vrstevníků. Snaží se emancipovat se od rodiny, stát se samostatnou individualitou a více se váže na vrstevníky. Školní prospěch je mnohdy vnímán jako hodnota dospělých, a často zpochybňují význam mnoha školních znalostí, které považují za samoúčelné. Děti v tomto věku jsou schopny se déle soustředit na jednu činnost, začínají být vnímavé ke svým vnitřním pocitům i tělesným pochodům. Touží po seberealizaci, která se vztahuje nejen na přítomnost, ale také na budoucnost. Potřeba otevřené budoucnosti v dospívání získává na důležitosti (Vágnerová, 1996).

Separace rodičů komplikuje toto období, kdy se dítě samo snaží vyrovnat se s emočními bouřemi. Stres z rozvodu rodičů může zesílit některé charakterové rysy dítěte a spustit např. agování ze strany dítěte. Stěžují si na fyzické obtíže, může dojít např. i k poruchám příjmu potravy. U těchto dětí se mohou začít objevovat asociální projevy, jako jsou krádeže, agresivita, hádavost a trucovitost. Dalšími možnými projevy může být deprese, psychosomatické projevy (bolesti břicha hlavy, křeče). Velmi

citlivé a slabé děti mohou mít v krizových situacích i sklon k sebevraždám. Což bohužel platí i o mladších dětech.

Dospívající mladí lidé jsou velice zranitelní, podobně jako malé děti, ale zároveň už začínají chápat svět dospělých, protože se sami považují za dospělé. Zabývají se myšlenkami o budoucnosti, zdali budou schopni navazovat důvěrné vztahy a zda budou někdy šťastní. Ztratili důvěru ve svou schopnost být šťastní a jejich sebevědomí prudce kleslo. Z toho pramení potíže se soustředěním, jež se mohou přinejmenším dočasně nepříznivě odrazit na jejich studijních výsledcích.

Záškoláctví je obecně chápáno jako jedna varianta agování, často spojená s delikvencí a rozvrtným způsobem chování. Záškoláctví je však něco jiného než odmítání školy, které je většinou vnímáno jako druh neurózy charakterizované úzkostí a obavami-panikou v okamžiku, kdy je čas jít do školy (Gjuričová, Kubička, 2009).

Adolescence (16-20let)

Jedná se o relativně dlouhý časový úsek dospívání, kdy k důležitým mezníkům patří ukončení povinné školní docházky a dovršení přípravy na profesní období, tedy nástup do zaměstnání, a také navázání prvních dlouhodobějších partnerských vztahů. Profesní role také předurčuje budoucí sociální zařazení. V této době adolescent dosahuje plnoletosti, kdy je podle práva člověk považován za dospělého, a tudíž je i zcela zodpovědný za své jednání. Dále jedinec pokračuje ve vytváření své identity a toto období je jakýmsi přechodným obdobím (zejména ze psychosociálního hlediska), které jedinci poskytuje čas a možnost, aby dosáhl předpokladu stát se dospělým ve všech oblastech (biologické, psychické a sociální). Adolescence by měla být dosažena dospělostí, což znamená svobodu rozhodování, spojenou se zodpovědností za své rozhodnutí a z toho vyplývající jednání. Avšak někteří adolescenti se ještě nechtějí stát dospělými s veškerou zodpovědností a omezením, které přináší a snaží se tuto dobu oddálit (Vágnerová, 1996).

Pokud v tomto období dítěte dojde k rozvodu rodičů, může to být jeden z možných faktorů, který povede k tomu, že jedinec ztratí své dosavadní ideály o své rodině i o sobě samém. Může trpět pocitem nejistoty z budoucnosti a to může vést k tomu, že to v něm vyvolá či posílí určité patologické chování, které může být ještě posilováno příslušenstvím k určité skupině (partě) lidí, která se bude patologickými způsoby chování (např. vandalismus, graffiti, drogy, členství v různých sektách) vyčleňovat vůči majoritní společnosti (Vágnerová, 1996).

8. Deprese u dětí

Dětská deprese, (taktéž juvenilní deprese) byla až do 70. let 20. století neuznávanou diagnostickou jednotkou. Věřilo se, že děti nemohou kvůli nezralým osobnostním strukturám zažívat extrémní, patologické nálady. Navíc společnosti, včetně lékařské, se obtížně přiznávalo, že děti mohou být depresivní a suicidální, protože dětství bývá spojováno s prožíváním radosti, nedostatkem starostí a žádnými povinnostmi. Dnes již existují důkazy o výskytu deprese u dětí a jejich diagnostika a léčba je obtížnější než u dospělých. Proto je důležité být o této problematice dobře informován, abychom při setkání s depresivním dítětem byli schopni mu porozumět a pomoci. Protože to, co působí neobyčejně silně a dlouhodobě, to se stává součástí psychické výbavy jedince a rysem osobnosti (Dudová, 2007).

8.1 Příčiny vzniku deprese

Obecně lze o dětech a dospívajících říci, že faktorů, které na ně působí, a které mohou vést ke vzniku depresivní poruchy je mnoho – např. dědičnost (výskyt depresí u dětí depresivních rodičů je 3–4× vyšší než v běžné populaci), výchova, neoblíbenost v kolektivu atd. (Langmeier a kol., 2000).

Nejčastějším aspektem pro vznik deprese u dětí jsou patologické jevy v rodině (dysfunkční rodina). Děti jsou nesmírně citlivé na konflikty mezi rodiči, špatně v této době snášejí jejich rozchod, a jsou-li svědky hlubších rodičovských svárů a neshod, mohou nabýt zkresleného dojmu o manželském životě a jejich vztah k druhému pohlaví se může narušit. Velice stresující pro děti je například přílišná úzkostlivá péče matky (kdy se matka na dítě upne v důsledku nefunkčního a neuspokojivého manželského vztahu), či přílišná agrese u otců, kteří bývají nepřiměřeně nároční a kritičtí, čímž neblaze ovlivňují vývoj sebehodnocení dítěte (Vymětal, 2004).

8.2 Projevy deprese

Nyní bych ráda shrnula to, jakým způsobem či na základě jakých symptomů můžeme usoudit, že se u dětí rozvinula depresivní porucha. Pro přehlednost budou děti opět rozděleny do skupin podle věku, a ke každé skupině bude napsaná stručná charakteristika toho, jak se depresivní porucha u nich nejčastěji projevuje. K sepsání následujících charakteristik jsem vycházela především z poznatků Š. Gjuričové, J. Kubičky (Gjuričová, Kubička, 2009) a J. Langmaiera (Lanhmaier a kol., 2000).

Deprese u dětí předškolního věku (4-6 let)

Děti předškolního věku trpící depresí vypadají smutně, omezeně verbálně komunikují, působí zpomaleně, nesoustředí se, jejich zájmy a aktivity jsou omezeny a odmítají kontakty s vrstevníky. Běžně se objevuje plačtivost s bolestmi břicha. Jako nejvíce specifický symptom deprese v tomto věku se uvádí anhedonie, což je ztráta pocitu radosti, neschopnost radovat se ze hry nebo činnosti.

Deprese u školáků (ve věku 6-15)

Pro depresi školáků jsou typické psychosomatické příznaky, hlavně bolesti hlavy, břicha a nevolnosti. Náladu hodnotí jako špatnou, obtížně se soustředí, jsou více unavení, podráždění, vzdorovití a úzkostní. Mají problémy ve vztazích s vrstevníky i dospělými, často se zhoršuje jejich školní výkon, či dochází k časté absenci ve škole, útky z domova, citové výbuchy s křikem, časté stěžování, pláč, znučenost. Díky tomu může dojít ke ztrátě přátel a vyhýbání se jim, uzavírání se do sebe či časté sledování televize a hraní počítačových her.

U některých starších dětí může dojít k nadměrné konzumaci návykových látek nebo k sebepoškozování. Místo nechutenství se může objevit tendence k přejídání, a tím i zvýšení hmotnosti. Psychomotorické tempo může být zpomalené, nebo jsou děti naopak podrážděné, mají o sobě nízké mínění, trpí pocitem viny a bezmocnosti. Depresivní témata jsou pro jejich věk nejčastěji: úraz, ostuda, odmítnutí, ztráta blízké osoby, kritika, či rozvod rodičů.

Deprese adolescentů

Deprese adolescentů má již mnoho společného s depresí dospělých. Objevuje se omezení až ztráta zájmů a společenských aktivit, poruchy spánku, změny chuti k jídlu i hmotnosti, pocity nudy a beznaděje, sebevražedné myšlenky a pokusy. Nálada často kolísá během dne, stejně jako pocity únavy. Nejtěžší forma deprese u adolescentů se projevuje psychomotorickým útlumem, anhedonií, sluchovými halucinacemi a bludy odpovídajícími náladě.

Tabulka č. I. Způsoby negativního myšlení se týká všech aspektů života

Při reflexi	Osobní výkon	Schopnost ovlivnit události
Na minulost	Pocity viny a studu	Obava něco udělat, aby se neopakovaly „chyby“
Na přítomnost	Myslí si o sobě, že selhal	Cítí se bezmocný
Na budoucnost	Očekávání, že se stane to nejhorší	Cítí beznaděj

(Eliot, 2002, s. 168)

9. Agresivita

Vzrůstající agresivita mezi dětmi je častým problémem současných kolektivů dětí a mládeže např. ve škole. Příčin agresivního chování je mnoho, často se kombinují, stejně tak jako existuje i celá škála projevů agresivity. Mezi příčiny se řadí např. frustrace z neuspokojivého rodinného zázemí, naučená forma reakcí vznikající nápodobou (i nezáměrnou) agresivního rodiče či příliš tvrdá výchova (Zelinková, 2001). V důsledku těchto negativních pocitů může dojít k tomu, že se u dítěte zvyšuje útočnost, dráždivost a celkově se dítě může začít projevovat agresivně, jak vůči svému okolí, tak i vůči sobě samotnému (Martínek, 2009).

9.1 Šikana

Zvláštním druhem agrese je šikana. Jedná se o chování většinou skupiny dětí s cílem ohrožit a zastrašit. Šikana zahrnuje ponižování, slovní i fyzické napadání, neustálý výsměch, hrubé chování, omezování osobní svobody, vydírání, brání věcí a poškozování věcí či oděvu. Šikana je záměrné a nevyprovokované užití síly jedincem nebo skupinou (Kolář, 2001).

Pokud se zaměříme na děti z rozvedených rodin v kontextu se šikanou, pak je důležité uvést, že tyto děti se mohou stát jak agresorem (tedy tím kdo šikanuje), tak i obětí. Je to dáno povětšinou tím, že na děti velice působí chování jeho nejbližších lidí, prostředí v rodině, ale také záleží na dalších faktorech např. na jeho osobnostní charakteristice.

Dítě si svou agresí může kompenzovat pocity méněcennosti, nedostatek sebevědomí (např. závidí svým spolužákům harmonický rodinný život), cítí se nešťastný a lze mu pomoci, jestliže porozumíme jeho tajné bolesti. Nedostatek sebevědomí je však u agresorů většinou skrytý, dokonce nevědomí, takže se jeví jako sebejistý, suverénní a neúzkostní.

U dětí, které se stanou obětí šikany, je nebezpečí v tom, že šikanu většinou nepřiznají (důvodem bývá strach). A tak jsou dlouhodobě vystaveni ohrožení psychickému a často i fyzickému (Martínek, 2009).

9.2 Delikvence

Rodiny mladistvých delikventů jsou častěji rodiny sociálně slabé, případně i rozpadlé. I když v posledních desetiletích výzkumníci zjišťují, že mladiství delikventi pocházejí z dobře situovaných na první pohled dobře funkčních rodin, jenže mohou být funkční pouze navenek a pod fasádou harmonie skrývat vážné vnitřní konflikty. Stále také platí, že většina rodin mladistvých delikventů je méně soudržných a atmosféra v nich je konfliktnější než v rodinách s normálně se vyvíjejícími dětmi (Martínek, 2009).

Ferreira (in Matoušek, 1993) použil v šedesátých letech termín rozštěpená dvojná vazba, jímž chtěl vystihnout napětí mezi otcovským a mateřským postojem k delikventnímu dítěti. Co otec dovoluje, to matka zakazuje a naopak. Polarizace v postojích k jakkoli ohroženému dítěti se dá považovat za univerzální reakci rodičů, delikvence je pak jen zvláštní případ. Stále platí, že neúplná rodina (zejména rodina s chybějícím otcem) se statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristika rodinného zázemí u delikventních osob. V souvislosti s tím, se podtrhuje význam otcovského vzoru a autority.

Jak už bylo zmíněno, tak hlavní ztrátou, kterou rozvod přináší je ztráta jistoty, pocitu bezpečí, jenž často může postupně vést ke ztrátě sebeúcty dítěte, není si ničím jisté, jeho sebevědomí je velice nízké. To pak přispívá k posílení či vzniku řady negativních vlastností, tedy i k delikvenci a kriminalitě. V této souvislosti Adler (in Večerka, 2000) mluví o „zločinci z hyperkompenzace pocitu méněcennosti“.

André Gamel (in de Singly, 1999) ve své práci uvedl, že více než 50% mladistvých delikventů pochází z domácnosti opuštěné alespoň jedním z rodičů, a do definice rozdělených rodin zahrnuje situaci, kdy matka pracuje pravidelně mimo domov, a tak je odváděna na celý den mimo rodinu.

U delikventů je typická zvýšená podezřívavost, nekooperativa, zvýšená pohotovost ke lhaní, zvýšené agresivní postoje k autoritě, nedostatek empatie, sociální nezralost, vyšší impulzivita. Bývají to častěji extroverti, emocionálně oploštění a egoističtí (Matoušek, Kroftová, 2003).

Delikventní chování je porušování právních norem státu. Pro většinu delikventů je typické, že dovedou o svém cíli a jeho dosažitelnosti přijatelně logicky uvažovat, ale nejsou schopni si připustit, jaké může mít následky. Delikventi se rekrutují především z mužů (85%), kteří nemají odbornou kvalifikaci, a kteří pocházejí z rozvrácených rodin. (Sillamy, 2001)

Příčiny delikvence mladistvých- jsou zde faktory psychosociální (rodinný rozvrat, alkoholismus rodičů, bída, absence výchovné autority, citové strádání v dětství apod.) ke kterým se připojují poruchy osobnosti a nízký intelekt.

9.2.1 Poruchy chování

Podle stupně závažnosti činu, kterým osoba porušuje normy, hodnotíme takové chování jako disociální, asociální a antisociální. Tyto termíny jsou chápány jako potíže s adaptibilitou ve vztahu ke společenským normám, které mohou vést k opakovatelnému delikventnímu a kriminálnímu chování v dospělosti. Také závažnost chování obvykle stoupá s věkem a má tendenci se prohlubovat (Klíma, 1984).

Disociální chování: jedná se o mírnější porušení norem, kterým je nepřiměřené chování, ale nenabývá sociální dimenze. Zahrnujeme mezi ně spíše dílčí a krátkodobé výstřelky v chování jedinců, např. kázeňské přestupky ve škole, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus či lži.

Asociální chování: jedná se o nepřiměřené chování v rozporu se společenskou morálkou, ještě nedosahující intenzity ničení společenských hodnot, jedinec se vylučuje ze společnosti, ale aktivně proti ní nevystupuje. Řadí se sem například alkoholismus, záškoláctví, tetování, piercing, toxikomanii, útoky z domova, toulky, tabakismus, demonstrativní sebepoškozování, gamblerství, popř. prostituci. Jedná se tedy o chování, kdy jedinec poškozuje spíše sebe než okolí.

U dětí s disociální a asociální poruchou chování se vyžaduje speciálně pedagogické působení, neboť jejich chování může vést k činům přímo poškozujícím společnost. Řešit by se měli hlavně příčiny vzniku takového chování – může jít o strach, neshody v prostředí rodiny či školy. Možnosti řešení nabízejí krizová centra, D-centra, Linky důvěry, SVP (středisko výchovné péče) pro děti a mládež, azylové domy, dětské psychiatrické léčebny, výchovné ústavy.

Antisociálního chování: jedná se o závažné protisociální jednání zahrnující veškerou trestnou činnost - krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy, jež navazuje na asociální formu chování. Je obtížná nápravná péče v důsledku fixace poruch a velká pravděpodobnost recidiv, i přes snahu o resocializaci těchto jedinců. Problém není možno řešit ambulantně, k tomuto účelu slouží zařízení pro výkon ústavní péče, léčebny, vězení (Blatný, Polišenská, Balaščíková, 2005).

Jako vandalismus se označuje neúčelné, nekulturní a primitivní ničení určitých hodnot, v užším smyslu poškozování hodnotných předmětů v soukromém či společném vlastnictví. Pachatel nepřináší žádné materiální obohacení, pro které pachatel zpravidla nemá žádný motiv - většinou tak koná jen pro vlastní potěšení či pro potřebu odreagovat se. Nezřídka k vandalismu dochází pod vlivem alkoholu nebo drog (Matoušek, Kroftová, 2003).

9.3 Kriminalita

Často dochází k tomu, že pojem delikvence se zaměňuje za pojem kriminalita. Delikvence je na rozdíl od kriminality širším pojmem, neboť označuje činnost porušující nejen právní, ale i společenské, tedy širší normy, takže se takové jednání vztahuje i na děti a mladistvé, kteří se tak stávají delikventy.

Naproti tomu kriminalita je úhrn činů uvedených v trestním zákoníku obvykle popisovaných podle prostoru, času, rozsahu, struktury a pohybu. V obecném slova smyslu je to zločinnost, tedy společenský jev, kterým se rozumí souhrn trestné činnosti (Martínek, 2009).

Kriminalita mládeže je součástí celkové kriminality a zahrnuje jednání osob do věku 18 let, jehož důsledkem je překročení právních a společenských norem, což je charakteristické pro trestný čin. Osoby ve věku 15-18 let se označují jako mladiství a jsou ze zákona trestně odpovědní s jistým omezením. Osoby mladší 15 let nejsou trestně odpovědné, spáchá-li však dítě mezi 12. až 15. rokem věku čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest, může se takovému jedinci uložit v občansko-právním řízení ochranná výchova, kterou uloží soud (Martínek, 2009).

9.4 Autoagrese

Autoagrese je agrese jedince namířená proti sobě samotnému, např. sebepoškozování ostrými předměty. Za nejtěžší stupeň autoagrese lze považovat sebevraždu, ať již demonstrační, či v dokonané podobě. V současné době je právě téma autoagrese u dětí hojně diskutováno především prostřednictvím médií. Tím se média snaží o osvětu a prevenci, aby si lidé uvědomili, nakolik je dětská psychika křehká, a že je nutno o ni pečovat s co nejvyšší mírou citlivosti a porozuměním a tak předcházet nejhoršímu.

9.4.1 Suicidita

Třetí nejčastější příčinou úmrtnosti dětí mezi desátým a osmnáctým rokem života je sebevražda. Každý rok samo sebe zahubí deset dětí do 15ti let a 40 až 50 adolescentů, až stopadesát se jich o to neúspěšně pokusí. Nejčastějšími důvody k sebevraždě při tom bývají nešťastné lásky, problémy v rodině nebo ve škole. Přičemž dívky převyšují významně chlapce při sebepoškozování. Také přibývá dětí, které samy neúspěšně bojují s poruchami příjmu potravy či s drogovou závislostí. K širokému spektru rizikových faktorů se přidává i psychiatrická diagnóza, většinou úzkostné a depresivní poruchy (Koutek, Kocourková, 2003).

Někdy ani několikaměsíční deprese dítěte není pro rodiče dostatečný důvod, aby potomka dovedli na psychiatrické oddělení. Svou roli zde sehrávají předsudky o způsobech léčby a často i nezájem a celkově nefunkční rodina. Pacientem na psychiatrii se pak dítě stává pozdě, až po nedokončené sebevraždě. J. Koutek a J. Kocourková vidí největší problém právě v rodině. Proto se terapie nejčastěji opírá o rodinu, protože v dětské psychiatrii platí, že dítě je na rodině závislé (Koutek, Kocourková, 2003).

Stejně jako dospělí, tak i dětské pacienty se sebevražednými sklony se dají léčit antidepresivy (Dudová, 2007).

9.4.2 Emo styl

Sebepoškozující tendence nebo sebevražedné jednání dětí a mladistvých bývá v poslední době téměř výhradně asociováno s Emo stylem. Přívrženci tohoto stylu vytvářejí určitou subkulturu, jenž se

specifickými znaky odlišuje od většinové společnosti (např. černé oblečení, smutný výraz ve tváři, sebepoškozování). Příslušníci tohoto stylu jsou nejčastěji pubescenti a adolescenti, tedy mladí lidé ve věku cca 12-20 let, kteří procházejí řadou dramatických změn. V důsledku hormonálních změn dochází k tomu, že u těchto jedinců je zvýšená míra emocionality, nejistoty a z toho pramenící radikalita či zkratkovité chování. Jsou kritičtí k sobě i ke svému okolí, snaží se najít svou vlastní identitu se snahou po výjimečnosti a odlišnosti od okolí. Zároveň mají potřebu sebepotvrzování, potřebu někam patřit. Emoční labilita je tedy podmíněná biologickými změnami, ale i vnějšími faktory, mezi nimiž je na prvním místě společnost, sociální prostředí a rodinné vztahy.

Příslušnost k Emo stylu může být jedním z rizikových faktorů sebevražedného chování. Ty však působí komplexně a těžko se hledá jedna konkrétní příčina pro vznik suicidálního chování. Kromě rizikových faktorů mají význam ovšem i vyvolávající faktory, které působí jako spouštěč neadaptivního jednání. Záleží rovněž na individuální zranitelnosti a schopnosti adaptace, zda se rizikové a vyvolávající faktory projeví a vyústí v nežádoucí jednání (Koutek, Kocourková, 2003).

9.4.3 Poruchy příjmu potravy

Specifickým projevem autoagresivního chování jsou poruchy příjmu potravy, mentální anorexie (porucha přijímání potravy, především jeho odmítání, s výrazným pozadím v psychice, především u dospívajících dívek) a bulimie (vymezena jako opakující se záchvaty přejídání s následujícími snahami o kontrolu nad váhou těla). Přičemž v mnoha případech dochází k tomu, že se bulimie a mentální anorexie překrývají.

Mentální anorexie nemá jednu přesně určenou příčinu, rozvíjí se pravděpodobně jako důsledek komplexního působení biologických, psychických a sociálních faktorů. Závažnost anorexie spočívá v tom, že může vést vyhubnutím k ohrožení základních životních funkcí, až ke smrti. Mezi tyto faktory patří biologické dispozice, vývojově podmíněné specifické zátěže, sociokulturní faktory a v neposlední řadě právě dlouhodobě dysfunkční rodinné vztahy. Jedinci s tímto onemocněním se vyznačují neschopností řešit konflikty v rodině, věcně komunikovat a přijímat rozhodnutí. V těchto rodinách jsou převážně rigidní dysfunkční vztahy s tendencí spíše k manipulaci, než ke komunikaci. Převažuje strategie popírání problémů a potlačování emocí (Vágnerová, 2004).

„Velmi závažná je skutečnost, že se stále snižuje věk postižených dívek. Poruchy příjmu potravy patří mezi nejčastější onemocnění mladých žen, riziko sebevražedného chování je u těchto osob až 200 krát vyšší, než u ostatních psychických poruch.“ (Mičová, 2004, s. 32).

10. Psychoterapie u dětí

Dítě si své psychické obtíže většinou neuvědomuje nebo si je vysvětluje nepřízní okolí. K terapeutovi je přiváděno dospělými a k motivaci při zahajování psychoterapie i v jejím průběhu musí být vhodnými manévry teprve získáno, aby tak došlo k vytvoření kvalitního **terapeutického vztahu**. Tedy dítě musí terapeutovi důvěřovat a spolupracovat s ním, aby bylo možné dosáhnout změny. Úspěšná práce s dětmi navíc vyžaduje přímou podporu a pomoc dalších osob – především rodičů.

Děti, zvláště mladší, méně sdělí řečí. Více ukážou svými poruchovými příznaky, chováním, hrou, kresbou – a to často aniž by si samu skutečnost sdělování výrazně uvědomovaly. V dětském věku je také sepětí duševního a tělesného dění mnohem těsnější, tedy čím je dítě mladší, tím snáze reaguje na duševní zátěž tělesnými příznaky, které tu plní i významnou úlohu prostředku sociální komunikace.

Hlavním prostředkem psychoterapie je rozhovor, ten však převládá u starších dětí, přibližně od 14 let výše. V této době dosahují rozvinutého abstraktního myšlení a lépe tak dokážou reflektovat skutečnosti (Langmeier a kol., 2000).

- **Klinické psychologické poradenství**

V této formě jde o krátkou pomoc omezenou zpravidla na několik intenzivních rozhovorů s dítětem a s jemu nejbližšími dospělými. Terapeut v úloze poradce prozkoumá příznaky a okolnosti poruchy a poskytne tento druh intervence v případě, kdy usoudí, že běžný situační nebo vývojový problém dítěte, které rodina, popřípadě škola neřeší vhodným způsobem. Terapeutův zásah je svou podstatou podpůrný. Hlavní náplní terapeutova zásahu je poskytnout objasnění, dodat informace, popřípadě dát pokyny k jednání. Příkladem obtíží, které lze často zvládnout poradenskou pomocí jsou poruchy usínání, vyměšování, školních výkonů u mladších dětí. Dále lze takto obvykle zvládnout reakce dětí na akutní tělesné, duševní nebo sociální přetížení, které se projevuje poruchami v citovém prožívání nebo v obvyklém chování. Vyvolávající situace často obsahují konflikty dítěte v rodině, ve škole nebo ve vrstevnické skupině. U dospívajících k nim přistupují problémy se studiem nebo se zaměstnáním a sexuální a citové problémy ve vztahu k druhému pohlaví.

- **Psychologické vedení**

Jde o formu pomoci, která je poskytována v dlouhodobém až několikaletém osobním vztahu dítěte a jeho rodiny s odborníkem, který tak má možnost průběžně ovlivňovat kromě přechodných problémů i průběh povahového vývoje a vytváření životně důležitých vztahů dítěte. Cílem terapie je přispět odbornou pomocí dítěti, které není vážněji duševně narušeno, ale trpí tím, že mu jeho nejbližší okolí vytváří trvale abnormální socializační situaci. Často tak dochází k prohloubení terapeutického vztahu, kdy tento vztah dítěti poskytuje citovou podporu, jistotu a vhodný identifikační vzor, dokud děti nebudou schopny najít si potřebné osobní vztahy mimo vlastní domov i mimo terapeutický vztah.

V psychoterapii se dnes velmi často používá kognitivně-behaviorální terapie. U adolescentů se také využívá interpersonální psychoterapie a u všech věkových skupin je indikována práce s rodinou ve formě terapie rodinné (Eliot, 2002).

Možné varianty terapie

- **Individuální terapie**

V této formě terapie jeden pacient vstupuje do terapeutického vztahu a terapeutické spolupráce s jedním terapeutem. Zvýrazňuje se tím povaha individuálního terapeutického vztahu, na jehož kvalitě pak záleží průběh a účinnost konkrétních, zde často osobně velice intenzivních postupů terapeutické práce.

- **Skupinová psychoterapie**

Jedná se o tradiční označení pro psychoterapii prováděnou v uměle vytvořených skupinách pacientů. Terapeutické skupiny se vybírají a skládají tak, aby všichni členové mohli do společného terapeutického dění přispívat a těžit z něj. U této formy terapie také poněkud ustupuje do pozadí význam individuálních vztahů jednotlivých pacientů k terapeutovi či k členům terapeutického týmu. Oproti tomu se zde hlavním nástrojem léčby stává dynamika a vývoj intenzivních vztahů mezi členy skupiny navzájem. Je možné dítěti nabídnout vzhled terapeutovou interpretací tak, aby si uvědomilo dosud mimovědomé souvislosti vlastních prožitků a mohlo se tak s nimi s terapeutovou podporou lépe vyrovnat. Přidává navíc rozměr sdílení problémů s ostatními a zmenšuje pocit izolace a četnost myšlenek typu: „Jsem jediný, kdo takto trpí.“

- **Kognitivně behaviorální terapie**

Tato terapie kombinuje dva postupy. Za prvé **kognitivní terapie**, která se zaměřuje na myšlení pacientů a opravuje jejich negativní myšlení. A za druhé **terapie behaviorální**, ta se zaměřuje na depresivní jednání pacienta, které se snaží omezit. Poruchy chování jsou zde chápány především jako naučené reakce. Spojením obou směrů vzniká terapeutický přístup, kde se obě filosofická východiska kombinují dle aktuální potřeby. Jedná se o jednu z nejlepších současných terapií na mnohé duševní poruchy. Vychází z předpokladu, že u většiny psychických problémů dojde ke zlepšení tím, že se identifikují a změní chybné a porušené představy, myšlenky a chování. Lidé trpící depresemi mají sklon vysvětlovat si všechna fakta ve svůj neprospěch. Úzkostní lidé zas mají tendenci hledět do budoucnosti s obavami a ti, kdo mají nízké vědomí vlastní hodnoty, přeceňují úspěchy druhých a podceňují své vlastní. Tato terapie učí lidi rozpoznávat a změnit nezdravé zvyky v myšlení, což se pak pozitivně odrazí v jejich chování.

- **Tvůrčí prostředky v psychoterapii**

Tvůrčí prostředky se často i v psychoterapii dětí vydělují jako samostatné metody léčby. Užívají se v individuální, rodinné a ponejvíc ve skupinové terapii. Bývají součástí i samotné hry. Patří sem např.

výtvarná činnost, pohybový projev, hudba a rytmus, dramatizace. Jde o vyjádření vlastního vidění světa dítěte, ventilace citů a pocitů. Pomáhají rozpoznat a vyjádřit i to, co se dítě slovy vyjádřit neodváží nebo nedokáže. Podobně je tomu u dětské hry.

- **Interpersonální psychoterapie**

Tento druh psychoterapie se může provádět v individuálních sezeních, ale může se použít i jako skupinová forma léčby. V terapii je věnována pozornost dvěma druhům příčinných vztahů. Za prvé horizontální – co člověk nyní dělá druhým lidem a co v souvislosti s tím druhí dělají jemu (tj. zpravidla potvrzují jeho očekávání) a zadruhé vertikální – co se v minulosti člověka stalo (nebo delší dobu trvalo) a emočně na něj silně zapůsobilo. Proto ve snaze odstranit současné neadaptivní chování se snaží pomoci pacientovi: protnout bludný kruh probíhající v současnosti a navodit odlišné chování či prožívání, které povede k jiným reakcím okolí než dosud nebo k jejich odlišnému zpracování; vyhledat kritické zážitky z minulosti, zhodnotit jejich neblahý vliv na přítomnost a zpracovat je tak, aby se do přítomnosti již dále nepřenášely.

- **Rodinná psychoterapie**

V této formě je terapeutická práce zaměřená na vztahy, interakci a vývoj v přirozené rodinné skupině pacienta, jejíž narušenost se pokládá za rozhodující zdroj jeho individuálních či vztahových poruch a problémů. Znakem rodinné terapie je, že terapeut pracuje s problémy v jejich reálné situaci, často i v reálném čase jejich výskytu a v jejich přímo pozorovatelné podobě. Tím vzrůstá význam vztahu, jaký si s rodinou vytvoří, i když v popředí práce zůstávají vztahy rodinné. Terapeut musí pracovat vždy s celou rodinnou jednotkou a nemá se scházet s jednotlivými členy, aby se zamezilo tvorbě nežádoucí terapeutické „koalice, která by rodinnou terapii značně omezoval. V praxi může být výhodné, když terapeut některé problémy diskutuje s rodiči a jindy přizve i členy širší rodiny.

Rodinná terapie je jedním z více možných terapeutických přístupů, které má doplnit, nikoli nahradit. V rodinné terapii jde o změnu celého rodinného systému, přičemž změna osobnosti jedinců se chápe jako následek. Rodinná terapie probíhá nejčastěji v 1 – 5 setkáních v době ne delší než 1 – 2 roky (Gjuričová, Kubička, 2009).

Při řešení rodinných konfliktů je třeba skrytý konflikt vyjevit a objasnit, přimět rodinu k jeho uznání, přijetí a k úsilí o jeho přímé řešení tam, kde vzniká, poskytnout členům rodiny potřebnou podporu a vedení, upevnit terapeuticky navozené konstruktivnější postoje a způsoby řešení konfliktu vhodnými způsoby učení (např. „domácí úkoly“), naučit rodinu samostatnému vyhledávání a užívání vhodných postupů k tomuto cíli, aby postupně přestala být na terapeutovi závislá (Langmeier a kol., 2000).

11. Dítě, rozvod a škola

V této kapitole se budu i nadále zabývat tématem dítě v rozvodové situaci, tentokrát se však blíže zaměřím na to, jakou roli či úlohu má škola a její učitelé ve vztahu k žákům, kteří pocházejí z rozvedené rodiny. Touto kapitolou se také pokusím navázat na praktickou část své práce, v níž se pokusím o kvantitativní průzkum mezi třídními učiteli.

Většina rodin prochází tzv. sporným rozvodem, který je komplikovaný, psychicky náročný pro všechny zúčastněné a nezřídka se stává, že do sporů je vtažena škola, tedy její vedení a učitelé, kdy rodiče nebo soudy žádají vyjádření. V některých vyhrocených případech je škola nucena dodržovat předběžná opatření týkající se zákazu kontaktu s jedním z rodičů, a pak může dojít ke konfrontaci s útoky „zakázaného“ rodiče. To i celá situace kolem rozvodu má obrovský vliv na psychiku dítěte, dítě se trápí, je smutné, ve svých myšlenkách se neustále zabývá rozvodem svých rodičů a na nic jiného se nedokáže soustředit. To může mít mj. za následek jeho zhoršený prospěch, změněný stav ke spolužákům i k učitelům. Z veselého a oblíbeného dítěte se může stát uzavřený nebo naopak hluchý a agresivní jedinec.

Bývá problematické i to, že dítě není schopno si uvědomit, že se nachází v krizové situaci. Mohlo dojít k tomu, že šok z rozvodu rodičů, které dítě zažilo, se proměnilo v dlouhodobé popírání skutečnosti, proto si dítě situaci nepřipouští. Dítě i nadále mluví o své rodině jako o šťastné a spokojené. Pokud si situaci nepřipouští a chová se i nadále stejně, nejsou u něho pozorovány změny v chování, pak si rodiče, učitelé i další přítomní toto chování mohou mylně vysvětlit tak, že se již dítě se vším srovnalo a že dopad rozvodu není nikterak ničivý, a že dítě vše zvládá. Jenže problémy se pak často objeví až ve chvíli, kdy s nimi nikdo nepočítá.

Velice často se stává, že děti, podobně jako dospělí, ulpívají v krizi na jednom způsobu chování, ačkoli třeba nefunguje. Zvláště je nebezpečné, pokud si dítě navykne na **roli oběti**. Dítě si tuto roli uchová, pokud bude jeho okolím akceptována či dokonce posilována. Záleží tedy nejenom na rodičích, ale i na učitelích, aby byli schopni dítě povzbuzovat a podporovat ve zvládnutí krize. Nikdy se však nevyplatí snižovat své nároky na dítě, činit úlevy a ústupky, neboť to u dítěte může vést k osvojení nevhodné strategie, jak mít z nepříjemné situace aspoň nějaký profit. Může to mít i dopad na situaci a vztahy ve třídě mezi spolužáky, kteří bývají velice citliví, pokud je ve třídě někdo zvýhodňován a ostatní ne.

Škola je totiž místo které se nemění, v tom smyslu, že je to prostředí, které je stále stejné, když se všechno mění doma. Pro dítě se tedy může škola stát jakýmsi pevným bodem, poskytující mu podporu. Je prostředím, kde se setkává s kamarády a může se zasmát. Učitel by měl dítě v takovéto situaci chápat, avšak nesnižovat své nároky na něj, protože pokud bude dítě i nadále podporovat v plné aktivitě, tím spíše mu pomůže se situací rychleji vyrovnat (Hoskovcová, Turnovská, 2011).

II. Praktická část - role školy pro dítě z rozvedené rodiny

12. Průzkum

V předchozí teoretické části své bakalářské práce jsem se věnovala poznatkům o významu rodiny pro děti, a jaký může být dopad rozvodu rodičů na děti, na jejich socializaci. Socializace dětí z velké části probíhá také ve škole, díky níž si děti osvojují určité hodnoty, normy, sociální role - dítě je tedy také žákem a spolužákem. A pokud si dítě prochází nesnadným obdobím rozvodu svých rodičů, pak to zasahuje celou jeho osobnost. Tyto změny se pak odráží na chování a výkonu dítěte ve škole. Z toho důvodu jsem se rozhodla zabývat se ve svém průzkumu otázkou, nakolik jsou třídní učitelé informováni o rodinných vztazích svých žáků, nakolik jsou schopni si uvědomit, jaký dopad může mít rozvod na chování a výkon žáků, a nakolik jsou schopni či ochotni těmto svým žákům pomoci se s krizovou situací vyrovnat.

12.1 Dotazníkové šetření

Šetření bylo provedeno kvantitativní metodou, formou dotazníku pro třídní učitele. Dotazník byl zcela anonymní a nesledoval ani místní příslušnost respondentů. Byly použity otevřené, uzavřené i polootevřené otázky (viz. příloha č. 2, s. 65-66).

Dotazy byly zaměřeny na zkušenosti a postřehy učitelů, které získali během své pedagogické praxe, zejména na jejich zkušenosti s žáky z rozvedených rodin. Dotazník měl ukázat do jaké míry je učitel seznámen o rodinné situaci svých žáků a nakolik je schopen vnímat případnou změnu v chování dítěte, a také jestli je schopen či ochoten zabývat se případnými patologickými projevy v chování žáků. V dotazníku jsem se ptala především na zkušenosti a názor třídních učitelů.

12.1.1 Administrace

Dotazníky jsem se snažila distribuovat celkem do 19 pražských škol a to škol základních a víceletých gymnázií. Setkala jsem se však s poměrně velkou neochotou ředitelů těchto škol mé dotazníky rozšířit mezi své třídní učitele, přesto mi jich ze zmíněných devatenácti škol vyšlo vstříc 9, tedy méně než polovina. Argumentem zamítnutí přijmout mé dotazníky bylo většinou velké pracovní vytížení. Ve dvou případech byl také dotazník označen za nevhodný, protože obsahuje podle názoru ředitele školy příliš citlivé otázky.

Dotazníky jsem vždy v počtu 25 nechala na školách s tím, že jsme se vždy s každým ředitelem domluvila, že si vyplněné dotazníky vyzvednu v následujících čtrnácti dnech. Ovšem některé školy přistoupily i na možnost vyplnit dotazníky pomocí PC techniky, a pak mi je poslat na mou e-mailovou adresu. Tuto možnost využilo rovnou 7 škol ze zmíněných devíti. Zde je důležité také zmínit, že

ředitelé škol dotazníky přijali s tím, že záleží na osobním rozhodnutí a ochotě každého učitele, zda dotazník vyplní nebo ne.

12.1.2 Hypotézy

H 1: Třídní učitelé pozorují u dětí z rozvedených rodin častější výskyt výrazných změn v chování těchto dětí.

H 2: Z pohledu třídního učitele je střídavá výchova rodičů o dítě optimální způsob porozvodové péče o dítě.

12.1.3 Vzorek respondentů

Celkově na dotazník odpovědělo 72 respondentů z 9 škol, ať už základních nebo víceletých gymnázií. Vzhledem k potížím při distribuci dotazníku, nepovažuji vzorek za reprezentativní, neboť odpovědi pochází pouze od té části třídních učitelů, kteří projevíli ochotu pomoci a zúčastnit se šetření. Tedy je pravděpodobné, že výsledky od třídních učitelů, kteří odmítli spolupráci a neposkytli žádné informace o své práci, by byly odlišné.

1. Věk respondentů – třídních učitelů

Tabulka č. 1

Věk	abs. čet.	relat. čet. %
Do 25 let	3	4,2
26 – 35 let	26	36,1
36 – 50 let	29	40,3
nad 50 let	14	19,4
celkem respondentů	72	100

Vzhledem k tomu, že většina respondentů, kteří vyplnili dotazník, byli třídní učitelé ve věku kolem 30- 50 let, lze předpokládat, že šlo již o zkušené pedagogy s praxí a tedy údaje od nich získané mají svou nezanedbatelnou hodnotu. Mimo to většina z nich uvedla, kromě čtyř případů, že dosáhli vysokoškolského vzdělání.

12.1.4 Hodnocení dotazníkového šetření

Třídní učitelé měli vyplnit celkem osm otázek. Dotazník obsahoval otázky uzavřené, pootevřené a otevřené. Zajímavé bylo, že mnoho třídních učitelů také k uzavřeným a polotevřeným otázkám, často připsovali své komentáře o zkušenostech s dětmi, které získali během své pedagogické praxe. A tyto

jimi uvedené informace mi pak posloužily k podrobnějšímu zpracování jednotlivých otázek. Potěšující je také to, že každý respondent odpověděl na všechny otázky v dotazníku.

12.2 Přehled výsledků a jejich interpretace

2. Rozdělení počtu třídních učitelů (respondentů) do skupin podle věku žáků v jejich třídách

Tabulka č. 2

Skupiny podle věku	abs. čet.	relat. čet. %
Mladší školní věk	13	18,1
Střední školní věk	21	29,2
Starší školní věk	38	52,7
Celkem respondentů	72	100

Každý z učitelů v dotazníku uvedl průměrný věk žáků ve své třídě. Vzhledem k tomu, že šlo o třídní učitele 1. až 9. tříd či víceletých gymnázií, rozhodla jsem se je rozdělit (vzhledem k vývojovým specifikům) do skupin podle věku dětí, který tř. učitelé uvedli.

Těmito skupiny jsou: mladší (děti ve věku 6-9 let), střední (děti ve věku 10-12 let) a starší (děti ve věku 13-16 let) školní věk (podle Vágnerové, 1996).

Pokud je tedy v tabulce uvedeno u skupiny „Mladší školní věk“ absolutní počet 13, pak to znamená, že dotazník vyplnilo 13 třídních učitelů, kteří mají na starost třídu dětí, jejichž věk se pohybuje mezi 6ti až 9ti lety.

3. Počet žáků

Tabulka č. 3

	13 tříd s dětmi mladšího š. v.	21 tříd s dětmi středního š. v.	38 tříd s dětmi staršího š. v.	Celkem 72 tříd
Počet žáků	260	473	832	1565
Průměrný počet žáků v 1 třídě	20	22,5	21,9	
Počet žáků z rozvedených rodin	51	93	228	372
Průměrný počet žáků z rozvedených rodin v 1 třídě	3,9	4,4	6	

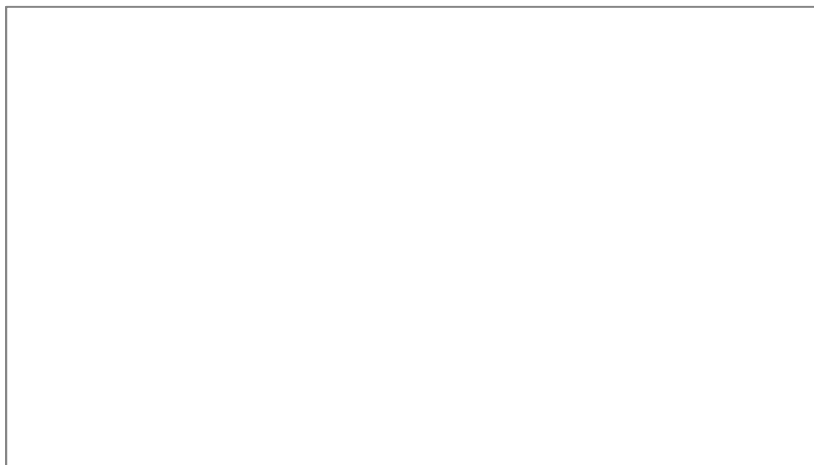
Každý z učitelů v dotazníku uvedl celkový počet žáků a také počet, kolik z celkového počtu žáků ve třídě, pochází z rozvedené rodiny. Tyto údaje jsem poté zapsala do tabulky číslo 3.

Mladší školní věk (6-9 let): 51 dětí z celkového počtu 260 pochází z rozvedené rodiny, tzn., že 19,6% dětí ve třídě má rozvedené rodiče.

Střední školní věk (10-12 let): 93 dětí z celkového počtu 473 pochází z rozvedené rodiny, tzn., že 19,6% dětí ve třídě má rozvedené rodiče.

Starší školní věk (13-16 let): 228 dětí z celkového počtu 832 pochází z rozvedené rodiny, tzn., že 27,4% dětí ve třídě má rozvedené rodiče.

Pokud vezmeme v úvahu celkové údaje (uvedené v tabulce č. 3) získané ze 72 tříd a vydělíme mezi sebou celkový počet dětí z rozvedené rodiny (372 dětí) s celkem 1565 dětmi ve všech třídách, a vyšlou hodnotu vynásobíme stem, pak zjistíme, že celkem 23,8 % dětí ve školním věku pochází z rozvedené rodiny.

Otázka č. 4. Jakým způsobem děti nesly rozvod svých rodičů?

Tabulka č. 4

Způsob reakce dětí na rozvod rodičů	Tř. učitelé (13*) mladšího š.v.		Tř. učitelé (21) středního š.v.		Tř. učitelé (38) staršího š.v.		Celkem (72)	
	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %
úzkost	9	69,2	7	33,3	5	13,2	21	29,2
Projevy neurotizace (...)	6	46,2	15	71,4	12	31,6	33	45,8
Častější nemocnost	3	23,1	8	28,1	3	7,9	14	19,4
Vysoká absence	4	30,1	3	14,3	12	31,6	19	26,4
uzavřenost	7	53,8	13	61,9	3	7,9	23	31,9
Identifikace s partou	0	0	1	4,8	10	26,3	11	15,3
Zvýšená agrese	3	23,1	4	19	6	15,8	13	18,1
Závislosti (...)	0	0	0	0	9	23,7	9	12,5
Narušování výuky	2	15,4	7	33,3	3	7,9	12	16,7
Jiné	3	23,1	0	0	5	13,2	8	11,1
Beze změn	1	7,7	0	0	3	7,9	4	5,6

*V každé závorce je uveden celkový (stoprocentní) počet třídních učitelů jednotlivých tříd rozdělených podle věku dětí.

U dětí mladšího školního věku se nejčastěji objevují projevy úzkosti (69,2%), neurotizace a uzavřenost. Mezi tzv. jiné reakce učitelé uvedli: dítě si vymýšlí, že stále žije s otcem a se sourozencem, ikdyž tomu už tak delší dobu není. Jiný učitel uvedl, že jeden z jeho žáků z rozvedené

rodiny odmítá kontakt se svým otcem a jedna třídní učitelka napsala, že neví, jestli došlo ke změně chování či jiným výraznějším reakcím na rozvod.

U 71,4 % žáků středního školního věku se vyskytují projevy neurotizace, potom se děti nejčastěji projevují nápadnou uzavřeností a úzkostí. Ale i nezanedbatelné procento těchto dětí narušuje nějakým způsobem výuku (33,3%).

Když porovnáme děti staršího školního věku s dětmi mladšího a středního školního věku, pak je nápadný skoro poloviční procentuální úbytek projevů neurotizace, ale více procent je pak zastoupeno u identifikace s partou (odklon od rodičů) a u téměř čtvrtiny dětí se projevují některé závislosti. Mezi tzv. jiné projevy uvedli respondenti v pěti případech náhlé zhoršení školního prospěchu.

Tedy nejčastější reakcí dětí na rozvod, z pohledu třídních učitelů, jsou projevy neurotizace (např.: emoční labilita, neadekvátní reakce, psychosomatické potíže-bolesti hlavy, břicha, okusování nehtů, trhání vlasů atp.). Z tabulky vyplývá, že tak tomu je u téměř poloviny dětí školního věku, které mají zkušenost s rozvodem svých rodičů.

V dotazníku není uvedeno, zda děti z rozvedených rodin jsou dívky nebo chlapci. Avšak P. Černá (Černá, 2001) uvádí, že chlapci procházejí krizí nápadněji než dívky. Jsou agresivnější, staví se do opozice, zatím co dívky jsou klidnější, přizpůsobivější a mají vyšší sklon k psychosomatickým potížím. Vždy však záleží na tom, jakou psychickou odolností je dítě vybaveno

Otázka č. 5. Jak děti přijímaly nového partnera svého otce nebo matky?

Tabulka č. 5

	Tř. učitelé (13) mladšího š.v.		Tř. učitelé (21) středního š.v.		Tř. učitelé (38) staršího š.v.		Celkem (72)	
	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %
Bez problémů	1	7,7	1	4,8	3	7,9	5	6,9
Spíše bez problémů	6	46,2	7	33,3	5	13,2	18	25
S obtížemi	2	15,4	4	19	5	13,2	11	15,3
S velkými obtížemi	3	23,1	1	4,8	1	2,6	5	6,9
nevím	1	7,7	8	38,1	24	63,2	33	45,8
celkem	13	100	21	100	38	100	72	100

Mladší školní věk: nastávají situace, kdy dítě není schopno přijmout a vyrovnat se s tím, že se jeho rodiče rozešli a neustále si přeje a usiluje o to, aby se rodiče dali opět dohromady, aby žili jako dřív. Avšak když už není naděje na nápravu a dítě zůstane jen s jedním rodičem, pak se stává, zvláště u mladších dětí, že si dokonce přejí, aby si rodič našel nového partnera. A s jeho přijetím nemívají větší problém. Jeden z důvodů proč tomu tak je, je to, že děti touží po úplné rodině, chtějí vyrůstat v klidné a harmonické rodině, a k té přeci patří rodiče dva (Černá, 2001).

Pokud se podíváme na výsledky v tabulce číslo 5, pak je zřejmá jasná převaha toho, že dítě je skutečně schopné přijmout nového partnera, aniž by muselo docházet k přílišným obtížím.

Střední školní věk: Zde třídní učitelé napsali, že děti přijímají nové partnery svých rodičů spíše bez problémů ve 33,3 procentech případů. To že respondenti zvolili raději možnost „spíše bez problémů“ než odpověď „bez problému“ může poukazovat na to, že něco takového jako přijmout nového rodiče není nic jednoduchého. A uvedené výsledky, které ukazují na problémy v přijetí nového partnera, nejsou zanedbatelné.

Totíž děti v tomto věku se již většinou více dokážou vcítit do pocitů svých rodičů a dělají si o ně starosti, a pokud jeden z rodičů žije sám a haní nového partnera bývalého manžela, pak dítě je zmateno tím, jak se k celé situaci postavit. Dostává se do konfliktu loajality, tedy neví, na čí stranu se přiklonit (Warshak, 1996).

Starší školní věk: pokud se zaměříme na výsledky uvedené u této věkové skupiny, a sečteme odpovědi „bez problémů“ a „spíše bez problémů“, a výsledky „s obtížemi“ a „s velikými obtížemi“ pak zjistíme, že mezi uvedenými výsledky je rozdíl 5,3%. A tedy opět procentuální převaha toho, jak uvedli třídní učitelé, že i děti ve věku od 13ti do 16ti let, jsou schopny smířit se s tím, že jejich rodič si našel nového partnera, a přijmout ho. Zajímavý, ale myslím si, že ne příliš překvapivý, je uvedený 63,2 procentní údaj o tom, že třídní učitelé nevědí, jak tito žáci přijímali nového partnera. Příčinou může být i to, že děti v tomto věku se neradi svěřují o rodinných záležitostech, a pokud mají v rodině problémy, pak se za ně spíše stydí a nemluví o nich (ovšem i tato záležitost je velmi individuální). Možná se i stydí, že by se jim ostatní (spolužáci) posmívali.

Otázka č. 6. Jakou máte zkušenost se střídavou péčí rodičů o dítě?

Tabulka č. 6

	Tř. učitelé (13) mladšího š.v.		Tř. učitelé (21) středního š.v.		Tř. učitelé (38) staršího š.v.		Celkem (72)	
	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %
dobrou	1	7,7	3	14,3	3	7,9	7	9,7
Spíše dobrou	8	61,5	7	33,3	5	13,2	20	27,7
Spíše špatnou	1	7,7	6	28,6	11	28,9	18	25
špatnou	0	0	1	4,8	2	5,3	3	4,2
žádnou	3	23,1	2	9,6	17	44,7	22	30,6
jinou	0	0	2	9,6	0	0	2	2,8
celkem	13	100	21	100	38	100	72	100

Téma střídavé péče je stále velmi diskutované. Mnozí odborníci uvádějí své hlasy pro i proti. Proto jsem se rozhodla položit tuto otázku i třídním učitelům. Výsledky uvedené v tabulce vyjadřují, že třídní učitelé mají spíše dobrou zkušenost se střídavou péčí o dítě. Ale ani souhrnné procento, kdy

třídní učitelé uvedli, že mají špatnou a spíše špatnou zkušenost se střídavou péčí u svých žáků není zanedbatelné.

U dětí mladšího školního věku mají třídní učitelé dobré a spíše dobré zkušenosti s více jak 60 procentní převahou. U dětí středního věku pak bylo uvedeno opět více odpovědí, že učitelé mají dobrou (14,3%) nebo spíše dobrou (33,3%) zkušenost se střídavou péčí u těchto dětí. Ovšem u třídních učitelů, kteří učí děti v období staršího školního věku, oproti tomu uvedli, jak ukazují procenta, že mají spíše špatné zkušenosti se střídavé péčí a to o celých 13,1%.

Jedna třídní učitelka v dotazníku napsala, že má se střídavou péčí velmi špatnou zkušenost. Uvedla, že u jednoho dítěte (11 let), se projevuje nekoordinovaná příprava do školy, tedy i velmi špatná komunikace mezi rodiči, ale také mezi rodiči a školou. Dítě často zapomíná pomůcky, úkoly. Dítě to omlouvá tím, že to nechalo u druhého rodiče, kterého uvidí až za 14 dní.

V teoretické části jsem se zmínila o tom, že pokud chce učitel nějakým způsobem pomoci dítěti se s krizí vyrovnat, pak je nutné, aby byl k dítěti chápající, ale stále by se měl snažit dítě podporovat k dobrým studijním výsledkům. Tedy nedělat žádné úlevy, které by v konečném důsledku mohly mít pro dítě ještě horší dopad. V návaznosti na uvedený příspěvek třídní učitelky, která měla špatnou zkušenost se střídavou péčí u 11letého chlapce, chci zde uvést, jakým možným způsobem by se mohla v této situaci zachovat. Jde tedy o situaci dítěte ve střídavé péči, rodiče spolu nekomunikují a nepředávají si důsledně školní pomůcky a neinformují se navzájem o úkolech a domácí přípravě.

Pokud jde o dítě od 10ti let výše, pak je dobré toto dítě povzbuzovat, aby si na pomůcky do školy myslelo samo. Dítěti se to třeba zprvu nemusí zamlouvat, ale pokud tak dítě začne činit, bude to mít pro něj v konečném výsledku pozitivní zisk. U menších dětí je pak možné přistoupit na dočasné řešení (než spolu rodiče začnou komunikovat), že si např. dítě bude nechávat pomůcky (učebnice, sešity) ve škole (Hoskovcová, Turnovská, 2011).

Jiná třídní učitelka (32let), která zakroužkovala, že má špatné zkušenosti se střídavou péčí u svých žáků, uvedla, že její téměř 16letý student má velmi konfliktní vztahy se svými rodiči. A že ti rodiče nejsou ochotni komunikovat se školou. Paní učitelka z toho usuzuje, že ani jeden z rodičů se o dítě příliš nezajímá, což vede k jeho identifikaci s nevhodnou partou a tabakismu (jak uvedla i v otázce č. 4). Ta samá paní učitelka pak v otázce č. 8. uvedla, že zatím nemá zkušenosti s oznamovací povinností na úřad sociálně-právní ochranu dětí, ale že pokud se situace se zmíněným žákem v brzké době nezlepší, že tak učiní.

7. obrátily se tyto děti někdy o pomoc na Vás? Jestliže ano, o jakou pomoc šlo? A popřípadě jakým způsobem jste dítěti pomohli?

Tabulka č. 7

	Tř. učitelé (13) mladšího š.v.		Tř. učitelé (21) středního š.v.		Tř. učitelé (38) staršího š.v.		Celkem (72)	
	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %
Ano	5	38,5	6	28,6	4	10,5	15	20,8
Ne	8	61,5	15	71,4	34	89,5	57	79,2

Jako odpověď ANO uvedlo celkem 5 třídních učitelů učící děti mladšího školního věku, pak 6 třídních učitelů učící děti středního školního věku a 4 třídní učitelé u dětí staršího školního věku. Z toho vyplývá, že ani ne čtvrtina žákům se obrací na pomoc ke svým učitelům. A podle způsobu pomoci, kterou tito učitelé nejčastěji uvedli, jsem sestavila následující tabulku.

Tabulka č. 7

	Tř. učitelé (5) mladšího š.v.		Tř. učitelé (6) středního š.v.		Tř. učitelé (4) staršího š.v.		Celkem (15)	
	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %
Rozhovor	4	80	3	50	1	25	8	53,3
Konzultace prospěchu	1	20	1	16,7	3	75	5	33,3
Zapůjčení literatury	0	0	2	33,3	0	0	2	13,3

U této otázky většina respondentů odpověděla záporně, tedy že se tito jejich žáci na ně neobrátili s prosbou o pomoc. V některých případech to může být způsobeno i tím, že většina třídních učitelů, kteří vyplňovali dotazník, učí žáky ve věku od 13-16 let, tedy děti, pro něž už učitel v jejich životě nemá tak důležitou roli, jak tomu bývá u dětí mladšího školního věku. Přesto někteří třídní učitelé, uvedli, že s těmito dětmi konzultují zhoršený školní prospěch, že se radí o tom, jak to říci rodičům.

Děti mladšího školního věku, jak vyplynulo z nejčastějších odpovědí uvedených v dotaznících, si o pomoc třídní učitele nežadají. Spíše to bývá sám třídní učitel, který pozoruje, že se s dítětem „něco“ děje, a tak učitelé v tomto případě pomoc nabízejí a děti pak přijímají. Jedna třídní učitelka uvedla, že si s těmito dětmi povídá, přičemž si děti popláčou - často jsou přesvědčeny o tom, že za rozvod rodičů mohou ony samy.

U dětí středního školního věku, pak třídní učitelé nejčastěji uvedli, že se dětem snažili pomoci vlídným rozhovorem, někteří uvedli zapůjčení knih (blíže nebylo specifikováno, ale předpokládám, že šlo o knihy s určitou psychologickou tematikou).

Jeden třídní učitel (52 let) uvedl, že jeden z jeho žáků (12letý chlapec) se ocitá ve velmi náročném období, neboť rodiče jsou rozvedeni teprve krátce a chlapec zůstal ve výhradní péči matky, a že chlapec nyní svého otce skoro vůbec nevidá. To může být jeden z významných důvodů, proč nyní často vyhledává tohoto pana učitele a má potřebu si s ním povídat. Pro dítě to musí být skutečně náročné nevidat svého otce (zvlášť pokud do té doby měli dobrý vztah) a to může vést k prohloubení rozvodového traumatu. Ovšem pokud se může obrátit na svého třídního učitele, pak si myslím, že to dítěti může hodně pomoci. Ale i zde platí, že učitel by měl zůstat především učitelem.

Myslím si, že bych zde měla krátce uvést, jak by se měl učitel k dítěti v rozvodu chovat, jak s ním správně komunikovat, aby nedošlo např. k přílišnému překročení hranic či ke konfliktu rolí (psycholog, rádce nebo pedagog?), a přitom budu vycházet z poznatků S. Hoskovcové a E. Turnovské (Hoskovcová, Turnovská, 2011). Tedy pokud si učitel všimne, že dítě není v pořádku a chce mu nějak pomoci, pak je dobré dát mu nabídku: „kdybys chtěl/a mluvit o něčem v souvislosti s tím, že se rodiče rozvádějí (rozvedli) přijď za mnou.“ Když dítě nabídku přijme, je důležité, aby učitel hlídal hranici, aby nepřekročil své kompetence a své možnosti. Přeci jen má učitel na starost kolem 30ti žáků a individuální vztah k jednomu z nich by mohl být problematický. Proto jestliže učitel narazí na příliš citlivé a závažné téma, je pak dobré, aby dítě delegoval na školního psychologa. Často je nutné dítěti říct, že zajít za školní psycholožkou není nic, za co by se měl stydět, že je fajn, a že za ní chodí více dětí s podobnými starostmi.

*V první fázi rozhovoru učitele s žákem je třeba **mluvit o věci přímo**, ale zároveň respektovat obranu – popření problému. Protože přílišná pozornost k problému by mohla uspišit procesy jeho zvládnutí nepříznivým způsobem. Dítě by se nemělo nutit do hlubšího rozhovoru, ani vynucovat potvrzení toho, že rozumí domácí krizi. Do toho, co se děje u dítěte doma, stejně učitel nemá šanci plně proniknout. Také se osvědčuje **opakovat jednoduché věty** s drobnými obměnami, dávat najevo, že vnímá existenci problému. Vyjadřováním lítosti nebo psychologizováním poruší neutralitu školního prostředí, která je pro dítě velmi hojivá. Navíc pokud se moc ptá, tak se také může stát, že dítěti nevědomě „podstrčí“ nějakou odpověď a někdy i problém. To je riskantní zvláště u dětí středního školního věku, které chtějí být s dospělými zadobře: „Tak to oni na tebe teď nemají moc času, vid’?“ Důležitá je také **neutralita** v rozhovoru, zvláště pokud se mluví o rodičích (Hoskovcová, Turnovská, 2011).*

Otázka č. 8. Byl stav dítěte někdy natolik špatný, že jste musel/a využít oznamovací povinnosti na orgán sociálně právní ochrany dětí?

Tabulka č. 8

	Tř. učitelé (13) mladšího š.v.		Tř. učitelé (21) středního š.v.		Tř. učitelé (38) staršího š.v.		Celkem (72)	
	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %	abs.čet.	relat. čet. %
záškoláctví	0	0	1	4,8	3	7,9	4	5,6
Zjevná zanedbanost	0	0	1	4,8	0	0	1	1,4
Problémy s drogami	0	0	0	0	1	2,6	1	1,4

Tuto otázku jsem do dotazníku zařadila s cílem zjistit s jakými typy problémů svých žáků se škola a třídní učitelé setkávají, a které z těchto problémů dorůstají do takové intenzity, že je nutno řešit je za pomoci orgánů sociálně právní ochrany dětí.

Jak je vidět na údajích v tabulce č. 8, tak většina třídních učitelů na osmou otázku odpověděla záporně, tedy že nemají vlastní zkušenosti s oznamovací povinností na orgán sociálně právní ochrany dětí. Pouze dva třídní učitelé učící děti středního školního věku a čtyři respondenti učící děti staršího školního věku uvedli, že tuto zkušenost mají.

Třídní učitelé jako důvod využít ohlašovací povinnosti uvedli ve čtyřech případech záškoláctví, v jednom případě zjevnou zanedbanost dítěte a jedenkrát byl jako důvod uveden problém s drogami u žáka staršího školního věku.

Vzhledem k tomu, že třídní učitelé neuvedli bližší informace o případech, kdy byli donuceni k ohlašovací povinnosti, uvedu alespoň obecné informace vztahující se k tématu drog a záškoláctví na školách, protože považuji za důležité zmínit se o tomto tématu více. Proto také doplním několik důležitých informací o funkci orgánu sociálně právní ochrany dětí ve vztahu k záškoláctví, drogové tematice a zanedbání výchovné povinnosti rodičů.

*1. **Problém drog** je velice diskutované téma, protože poměrně velká část dětí školního věku má své zkušenosti s drogou. Zprvu se často jedná o zvědavost, lehkomyšlnost a touhu experimentovat s neznámým. Samozřejmě oněch faktorů, které vedou děti k experimentům s drogami je mnoho. A většinou se o experimentech nikdo z dospělých nedoví. Problém začíná až v situaci, kdy se dítě stává závislé, což se zcela odrazí na jeho osobnosti, a pokud si toho všimne např. učitel, pak je někdy (když rodiče nejsou ochotni se školou komunikovat) skutečně nutné, aby činil svou oznamovací povinnost. Ovšem, aby se předcházelo možnosti rozvinutí závislosti na drogách, tak se školy také často zapojují do různých programů, zaměřené na prevenci proti drogám.*

2. V případě **záškoláctví** je nutné uvést, že škola většinou kontaktuje orgán sociálně právní ochrany dětí, až když se neomluvená absence u jednoho z žáků několikrát opakuje. Ovšem postup škol v této záležitosti není jednotný. V případě, že neomluvená nepřítomnost žáka přesáhne několik desítek hodin, zasílá škola oznámení o zanedbání školní docházky s náležitou dokumentací orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřenému obecnímu úřadu. V rámci sociálně-právní ochrany se dětmi a mladistvými s opakovanými poruchami závažného rázu zabývají kurátoři pro děti a mládež. Jejich úkolem je v tomto případě řešit případy záškoláctví ve spolupráci s rodiči a se školou. Chceme-li zvolit správný způsob pomoci, aby bylo možno tyto žáky úspěšně do školy opět integrovat, musí se vzít v úvahu rozdíly mezi záškoláky a dětmi odmítajícími školu (Blatný a kol., 2005).

3. Základními právními předpisy pro orgán sociálně právní ochrany dětí je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. **Předním hlediskem tohoto orgánu je zájem a blaho dítěte**, přičemž dítětem je myšlena osoba nezletilá. Sociálně právní ochranou se rozumí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu; ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění; a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Sociálně právní ochrana se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Ochrana se též vztahuje na děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby, která neplní své výchovné povinnosti. Ochrana se dále vztahuje na např. na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem., a také děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů. Dále děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami. Oznamovací povinnost mají státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení, zde je mlčenlivost prolomena. Každý je oprávněn: upozornit na závadné chování dětí jejich rodiče; upozornit orgán sociálně-právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti.

Mezi opatření sociálně právní ochrany dětí patří mj. poradenská činnost, působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti, poskytnout poradenství a snažit se odstranit nedostatky ve výchově dítěte. Pokud ale rodiče i nadále neprojeví zájem o své dítě, může být podán návrh k soudu o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti a nařízení umístit dítě do ústavní výchovy (Zákon o rodině).

12.3 Vyhodnocení hypotéz

H 1: Třídní učitelé pozorují u dětí z rozvedených rodin častější výskyt výrazných změn v chování těchto dětí.

Výsledky vzešlé z dotazníkového průzkumu potvrdily tuto hypotézu, tedy že se u dětí, ocitajících se v krizi rozvodu svých rodičů, často projevují změny v chování. Potvrzuje to i ta skutečnost, že respondenti zaznamenali hned několik těchto projevů ve změně chování dětí. Mezi nejčastěji uváděnými byly, u všech skupin dětí školního věku, projevy neurotizace, úzkosti, a již od středního školního věku dětí, identifikace s partou, a také poměrně vysoká absence ve škole. Dotazníkový průzkum také ukázal, že jen 21% žáků se obrátí o pomoc ke svým učitelům, což může být způsobeno zvýšenými projevy uzavřenosti, neochotě dělit se o svá trápení. Mezi závažné změny v chování můžeme považovat ty, které narostou do takové intenzity, že škola musí jednat i jinak než prostřednictvím svého pedagogického působení. A to v tom případě, kdy je nucena využít své ohlašovací povinnosti na orgán sociálně právní ochrany dětí. Průzkum však prokázal, že k tomu dochází jen ve výjimečných případech. Ponejvíc se tak řeší záškoláctví, problémy s drogami a zjevná zanedbanost dítěte. Průzkum však toto prokázal pouze v necelých devíti procentech případů. Výsledky hypotézy byly očekávané, tedy jsou v souladu s poznatky uvedenými v literatuře.

H 2: Z pohledu třídního učitele je střídavá výchova rodičů o dítě optimální způsob porozvodové péče o dítě.

Tato hypotéza byla s nadpoloviční většinou případů potvrzena u dětí mladšího školního věku. U dětí středního školního věku však tato převaha hovořící pro střídavou péči klesá, i když výsledky stále ukazují spíše na pozitivní vliv střídavé péče. Zdá se tedy, že podle názoru třídních učitelů pro tyto děti je střídavá péče vhodným řešením výchovy o dítě po rozvodu, protože většina třídních učitelů s ní má dobré a spíše dobré zkušenosti. Ovšem výsledky, u dětí ve věku od 13 do 16 let (starší školní věk), ukazují spíše opačnou tendenci, tedy že dvě třetiny respondentů má špatnou či spíše špatnou zkušenost se střídavou péčí o tyto děti. Možným vysvětlením může být to, že starší děti začínají více vnímat rozvod rodičů a staví se kritičtěji k rozvodu rodičů a mohou pak utvářet koalice s jedním z rodičů. Nebo využívají omezenou formu komunikace mezi rodiči a s těmito informacemi manipulují ve svůj prospěch, což může křivit jejich osobnost. Anebo se mohou projevovat vlivy pramenící z dětství vlivem rozvodu. Největším problémem však bývá to, že tyto děti nemají pocit jistoty a stability. Celkově však průzkum ukázal, že zkušenosti se střídavou péčí mají třídní učitelé spíše dobré. Ovšem je důležité brát v úvahu také to, že značná část respondentů (30%) odpověděla, že nemají zkušenosti se střídavou péčí, tedy není možné z průzkumu činit jednoznačné závěry.

Z pohledu učitelů podobně vyšly i výsledky v otázce „jak děti přijímaly nového partnera svého otce nebo matky?“. Opět průzkum ukázal, že z pohledu třídních učitelů, tyto děti nové partnery svých rodičů přijímaly bez problémů nebo spíše bez problému. Ale i zde se ukázalo, že třídní učitelé nemají přehled v otázkách tohoto typu, neboť téměř polovina z nich uvedla jako odpověď, že neví.

12.4 Závěr z průzkumu

Tento průzkum byl zaměřen na zkušenosti a názory třídních učitelů na situaci rozvodu rodičů svých žáků. Cílem průzkumu bylo zjistit, nakolik jsou tyto třídní učitelé informováni o rodinné situaci svých žáků, tedy jestli vědí, zda žák pochází z rozvedené rodiny, a jestli v důsledku toho se nějakým způsobem mění chování a prožívání těchto dětí, a také jestli jsou třídní učitelé schopní a ochotní v případě potřeby, těmto dětem i nějakým způsobem pomoci.

Z odpovědí, které třídní učitelé do dotazníku uvedli lze vyvodit závěr, že si skutečně všímají změn v chování těchto svých žáků. Avšak samy děti jen málokdy hledají pomoc u svých třídních učitelů. Pokud ale tak některé dítě učiní, pak mu vyjde třídní učitel vstříc. Pokud však měli třídní učitelé odpovídat na otázky týkající se bližších informací o rodině žáka, jako byla otázka „jak děti přijímaly nového partnera svého rodiče“, či „jaké mají zkušenosti se střídavou péčí u svých žáků“, pak ve většině případů třídní učitelé uvedli, že mají dobré zkušenosti, ale pozoruhodně velký počet třídních učitelů uvedl, že neví. Otázkou zůstává, zda to neví, protože se k nim tyto informace prostě nedostanou, anebo jestli to učitele vůbec zajímá. Tyto otázky také spadají do oblasti určité intimity rodiny, a proto se někteří učitelé mohou domnívat, že tato znalost již nespadá do jejich kompetence.

Podobnou otázku je třeba si položit i u poslední otázky v dotazníku, tedy proč více než 90% třídních učitelů uvedlo, že nemají vlastní zkušenost s ohlašovací povinností na orgán sociálně právní ochrany dětí. Důvody mohou být například neznalost, strach či snaha nedostat se do konfliktu např. s rodiči dítěte. Pokud tedy třídní učitel zaujme laxní přístup v této záležitosti, pak je další otázkou jaký dopad to může mít na samotné děti. Pokud jde o případy, o nichž se někteří třídní učitelé zmínili (jako je závislost na drogách, zanedbanost a záškoláctví), pak se domnívám, že dopady mohou být velmi nepříznivé.

Z dotazníků, které se mi vrátily, jsem získala mnoho zajímavých informací, přesto je však nutné brát v úvahu nereprezentativnost vzorku respondentů (třídních učitelů), jak jsem již zdůvodnila v úvodu. Také jsem si vědoma, že by bylo třeba tuto problematiku pro získání validních informací více rozpracovat.

Závěr

I přesto, že se rozvod pomalu stává společenskou „normou“, má z psychologického hlediska rodina pro dítě nezastupitelný a nepochybný význam. Pokud dojde k rozvodu, jsou děti vystaveny celé sérii změn, které mění jejich pohled na svět i na sebe sama. Tyto změny se pak projevují v procesu socializace někdy velmi negativně a to tehdy, pokud jsou tyto děti frustrovány ze ztráty bazální jistoty mezi ním a jeho rodiči. To znamená, že dítě ztrácí pocit bezpečí, což v něm plodí úzkost, stává se zranitelnějším a citlivějším vůči podnětům. V důsledku těchto negativních pocitů může dojít k tomu, že se u dítěte zvyšuje útočnost, dráždivost a celkově se dítě může začít projevovat agresivně vůči svému okolí, tak i vůči sobě samotnému. Nebo se naopak může stát submisivním, nečekajícím od života nic pozitivního. Tyto psychické změny pak ovlivní i jeho chování a školní výkonnost. Nehledě na to, že zkušenost s rozvodem rodičů může do značné míry tyto děti hendikepovat při navazování vlastních vztahů v budoucnu.

Je tedy velmi důležité, aby rodiče udělali vše, co se dá, aby se manželství zlepšilo, a aby tím sobě i dětem ušetřili bolest rozvodu. Ale když už je rozvod nevyhnutelný, tak je třeba snažit se o schůdné, konstruktivní a civilizované ukončení manželství, které je šetrné ke všem jeho účastníkům, především k dětem, a umožnit tak rychlejší návrat do plnohodnotného života.

V průběhu zpracovávání této mé bakalářské práce jsem se zabývala tématem rodiny, rozvodu a jeho dopadem na socializaci dětí, možnostmi psychoterapie, a v závěru jsem se pak začala zabývat funkcí školního prostředí v procesu socializace dětí, které si procházejí či prošly rozvodem rodičů. A na toto téma jsem se pak pokusila o průzkum mezi třídními učiteli. I když informace získané z průzkumu nelze považovat za reprezentativní, přesto si myslím, že přinesly mnoho zajímavých informací a postřehů, které by stály za další rozpracování.

Použitá literatura:

- BAKALÁŘ, E. a kol. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Lidové noviny, 1996. 256 s. ISBN 80-7106-157-3.
- BLATNÝ, M., POLIŠENSKÁ, V., BALAŠTIKOVÁ, V., HRDLIČKA, M. *Problematika rizikového chování vývoje dítěte a dospívajících*. In: Československá psychologie. 2005. roč. 49, č. 6. ISSN: 524-539
- ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. 114 s. ISBN 80-86432-10-6.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. 127 s. ISBN: 80-7178-249-1
- DUDOVÁ, Iva. *Současný pohled na dětskou a adolescentní depresi*. In: Psychiatria Pre Prax. 2007. roč. 7, č. 1, s. 27-29. ISSN: 1336-8168
- ELLIOTT, J., PLACE, M. *Dítě v nesnázích*. Praha: Grada Publishing, 2002. 208 s. ISBN 80-247-0182-0.
- GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha: MPSV, 1996
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2009, s. 271, ISBN: 978-80-247-2131-6
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993. 297 s. ISBN: 80-901549-0-5.
- HOLUB, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Linde, Praha 1998, s. 413. ISBN: 80-901210-5-5
- HOSKOVCOVÁ, S., TURNOVSKÝ, E. *Role školy pro dítě v procesu rozvodu jeho rodičů*. Praha: FF UK, 2011.
- HRUŠÁKOVÁ, M.: *Manželství a paragrafy*. Praha: Computer Press, 2001. 83 s. ISBN: 80-7226-477-X
- KLÍMA, P. *Základy etopedie*. Praha: SPN, 1984. 124s.
- KLUSÁKOVÁ, Petra. *O sebevraždu se ročně pokoušejí tisíce dětí*. In: *Esprit*. Česká asociace pro psychické zdraví. 2010, roč. 14, č. 11-12, s. 9. ISSN: 1214-2123
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN: 80-7178-513
- KOUTEK, J., KOCOURKOVÁ, J. *Sebevražedné chování*. Praha: Portál, 2003. 128 s. ISBN: 80-7178-732-9.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN: 978-80-7367-383-3
- LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2000. 432 s. ISBN: 80-7178-381-1
- LENGEROVÁ, J. *Rozvod! Rozvod?*. Praha: ROAD, 1992. 81 s. ISBN 80-85385-04-X

- MARTÍNEK, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*, Praha. GRADA, 2009. 152 s. ISBN: 978-80-247-2310-5
- MATEJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN: 80-85282-83-6
- MATOUŠEK, O. a spol. *Sociální práce v praxi-sociální práce s rodinou v rozvodu*. Praha: Portál, 2005 s. 351. ISBN: 80-7367-002-X
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Portál, 1993. 144 s. ISBN: 80-901424-7-8
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. 335 s. ISBN : 80-7178-771-X
- MIČOVÁ, L. *Poruchy příjmu potravy - mentální anorexie a mentální bulímie*. 2004. SESTRA, roč.14, č. 2, s 32. ISSN 1210-0404
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58.
- NOVÁK, T. *Dítě během rozvodu*. Praha: Grada, 2000. 90 s. ISBN 80-247-000-2-6.
- PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. 294 s. ISBN: 80-7239-039-2
- SILLAMY, N. *Psychologický slovník*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2001. 246 s. ISBN: 80-244-0249-1
- SMITH, J. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
- TEYSCHL O., BRUNECKÝ, Z. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis, 1973. 263 s.
- TRNKA, V. *Děti a rozvody*. Praha: Avicenum, 1974. 216 s.
- TUTTEROVÁ, J., VOŇKOVÁ, J., HARL, J. *Stabilita rodiny*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce, 1990. 82 s.
- ÚZ-Rodinné právo, Ringier print CZ, Ostrava 2010
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 1996. 350 s. ISBN 80-7184-317-2
- VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, s 870. ISBN 80-7178-802-3
- VEČERKA, K. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: vyd.1, 215 s. ISBN: 80-86008-74-6
- VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí*. Praha: Portál, 2004. 181s. vyd.1, ISBN: 80-7178-830-9
- VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. 383 s. ISBN: 80-7178-269-6
- WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996. 264 s. ISBN: 80-7178-089-8
- ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Praha: Portál, 2001. 207 s. ISBN: 80-7178-544-X

Internetové zdroje:

- ¹ KAKTUS Software, spol. s r.o. *Ministerstvo zdravotnictví ČR* /online/. c. 2008, poslední revize 17.12.2008 /cit. 2011-15-02/. Dostupné z http://www.mzcr.cz/obsah/mkn-10mezinarodni-klasifikace-nemoci_1644_3.html
- ² Český statistický úřad. *ČSÚ* /online/. c. 2010, poslední revize 15. 1. 2010 /cit. 2011-15-02/ Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- ³ Právo a rodina. *Střídavá péče* /online/. c. 2010, poslední revize 30. 8. 2010 /cit. 2011-6-3/. Dostupné z http://www.bojuji.weitless.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6:ocima-psychologa&catid=3:clanky&Itemid=4
- JOONGBAECK, K. *Parental Divorce, social support, and adult health* /online/ c. 2006, Canada: ASC Annual Meeting. 2011-04-10 from http://www.allacademic.com/one/www/www/index.php?cmd=www_search&offset=0&limit=5&multi_search_search_mode=publication&multi_search_publication_fulltext_mod=fulltext&textfield_submit=true&search_module=multi_search&search=Search&search_field=title_idx&fulltext_search=Parental+Divorce%2C+Social+Support%2C+and+Adult+Health

Obsah příloh:

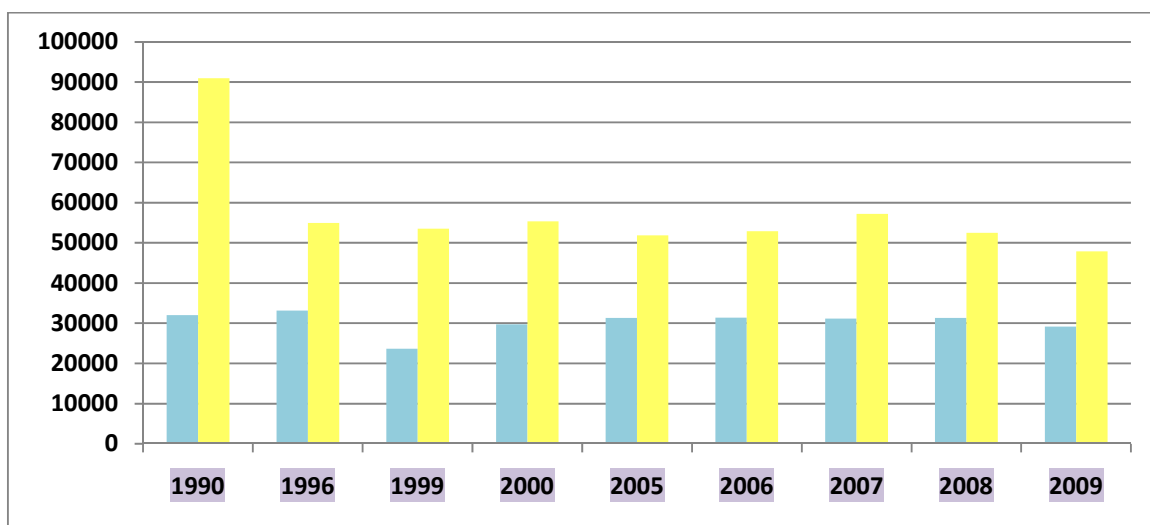
Příloha č. 1- Tabulka a graf – rozvodovost a sňatečnost v ČR.....64

Příloha č. 2 - Dotazník.....65-66

Příloha č. 1

Tabulka a graf – Rozvodovost a sňatečnost v ČR

Rok	1990	1996	1999	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Počet sňatků	90953	53896	53523	55321	51829	52860	57157	52457	47862
Počet rozvodů	32055	33113	23657	29704	31288	31415	31129	31300	29133

-Rozvod a jeho dopad na socializaci dětí-

Vážený pane, vážená paní

právě jste obdržel/a krátký, jednorázový dotazník pro třídní učitele, který má za úkol zjistit vliv orientační rodiny na socializaci dětí. Dotazník je zaměřený především na Vaše zkušenosti a postřehy z pohledu učitele. Jsem si vědoma toho, že zřejmě nebudete vědět veškeré podrobné informace o svých studentech, proto se Vás především ptám na Váš *názor*. Dále bych Vás chtěla ujistit, že všechny Vámi poskytnuté informace budou sloužit pouze pro výzkumné účely mé bakalářské práce. Odpovědi na otázky budou zpracovány hromadně a zcela anonymně.

Jste : žena ☐ muž ☐ (označte prosím křížkem)

Váš věk:.....

Vzdělání:.....

Datum vyplnění: (den, měsíc, rok).....

Dále se věnujte samotnému dotazníku. Postup při jeho vyplňování je jednoduchý. Zakroužkujte vždy jednu odpověď. Tam, kde je to napsáno, můžete zakroužkovat i více odpovědí, nebo odpověď vypsát na vymezené místo (množina teček). U odpovědí, kde místo na vypsání vymezeno není, to prosím nedělejte. Upozornění: pokud budete tento dotazník vyplňovat na svém počítači, jenž neumožňuje zakroužkování odpovědí, tak Vás žádám o náhradní způsob zvýraznění odpovědi např. barevné odlišení.

1. **Jakou třídu učíte?** (např. 1.A) **Uveďte prosím průměrný věk dětí**
2. **Jaký je celkový počet dětí ve Vaší třídě?**
(napište počet číslicí).....
3. **Kolik dětí z Vaší třídy pochází z rozvedené rodiny?**
(Odpověď uveďte alespoň přibližně)
4. **Jakým způsobem děti nesly rozvod svých rodičů?**
(Zakroužkujte jednu nebo více možností nejčastějších změn v chování dítěte)
 - 1) Úzkost
 - 2) Projevy neurotizace (např.: emoční labilita, neadekvátní reakce, psychosomatické potíže-bolesti hlavy, břicha, okusování nehtů, trhání vlasů atp.)
 - 3) Častější nemocnost
 - 4) Vysoká absence
 - 5) Uzavřenost
 - 6) Identifikace s partou (odvrat od rodiny)
 - 7) Zvýšená agrese
 - 8) Závislosti – pokud víte, tak vypište jaké (např. kouření, drogy-včetně marihuany, alkohol)
.....
 - 9) Vyrušování a narušování výuky
 - 10) Jiné (vypište)
.....
 - 11) Nebyly pozorovány změny v chování

5. Jak děti přijímaly nového partnera svého otce či matky? (zakroužkujte pouze jednu z možností)

- 1) Bez problémů
- 2) Spíše bez problémů
- 3) S obtížemi
- 4) S velikými obtížemi
- 5) Nevím

6. Jakou máte zkušenost se střídavou péčí rodičů o dítě?

- 1) Dobrou
- 2) Spíše dobrou
- 3) Spíše špatnou
- 4) Špatnou
- 5) Žádnou
- 6) Jinou. Jakou?.....

7. Obrátily se tyto děti někdy o pomoc na Vás? Jestliže ano, o jakou pomoc šlo? A popřípadě jakým způsobem jste dítěti pomohli?

.....

.....

8. Byl stav dítěte někdy natolik špatný, že jste musel využít oznamovací povinnosti na *orgán sociálně právní ochrany dětí*?

- 1) Ano
- 2) Ne
- 3) Jestliže ano, tak z jakého důvodu?

.....

Děkuji Vám za ochotu a čas, který jste mému výzkumu věnoval/a.

Anna Kamarýtová

V případě nejasností či dalších dotazů k dotazníku volejte na tel. 732 655 068 nebo pište na akamarytova@email.cz.

Resumé

„Summary“

Rozvod a jeho dopad na socializaci dětí

Divorce and its impact on the socialization of children

Anna Kamarýtová

Bakalářská práce byla zaměřena na prožitky dětí v průběhu a po rozvodu, a také na to, jak jsou tyto děti schopny se s touto situací vyrovnat. Teoretická část práce popisuje a vysvětluje jednotlivé termíny. První kapitola definuje rodinu a její funkce, další kapitoly jsou věnovány manželství a samotnému rozvodu. Práce pokračuje problematikou svěřování dětí do péče jednoho z rodičů, objasněním vyživovací povinnosti a orgánů sociálně právní ochrany dětí. Další kapitoly se zabývají reakcemi dětí na rozvod a pohledem dětí školního věku na tuto problematiku. Praktickou část pak tvoří kvantitativní průzkum, uskutečněný metodou jednorázového dotazníku pro třídní učitele, který měl za úkol zjistit vliv orientační rodiny na socializaci dětí z pohledu učitele. Práce potvrdila emoční prožívání dětí jako reakci na rozvod rodičů a také zdůraznila, že rozvod není sice jediným, nýbrž jedním z významných faktorů, jenž mívá negativní dopad na psychiku a následnou socializaci dětí. V mém šetření se sice prokázal negativní dopad na prožívání a chování dětí, ale protože zkoumaný vzorek byl příliš malý, jsem si vědoma, že tyto závěry nelze zobecňovat. Možná existují i případy, kdy rozvod rodičů děti negativně emočně nezasáhne. Podmínky, za jakých nedojde k negativnímu vlivu rozvodu na prožívání a chování dětí, by rovněž stály za prozkoumání.

My bachelor thesis was targeted to experiences during and after the divorce as well as to the fact, how are these children able to deal with that. Theoretical part of thesis describes and explains every single term. First charter defines a family with its functions, other chapters deal with a marriage and a divorce. My thesis goes on with problems of confiding children to the care of one of parents, clearing child support and organs social law security of children. Other chapters are concerned with children's reactions towards this problem. Practical part consists of the quantitative survey realized by one-shot questionnaires for class teachers, who had a task to find out the impact of orientation family on children socialization from the view of the teacher. The work confirmed emotional children experiencing as a reaction to their parents' divorce and also emphasized the fact that a divorce is not just one factor, but one of the most important factors which has a negative impact on a psyche and following children's socialization. My research demonstrated a negative impact on children's emotions and behaviour, but due to the fact my sample for analysis was too small, I am aware of the

fact that these resolutions can't be generalized. There might be some cases, when a parents' divorce has no negative emotional impact. Conditions, at which we not come to the negative impact of the divorce on children emotions would be worthy exploring as well.